

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ



Αναλυτική έκθεση
Οι εξελίξεις στο διεθνή περίγυρο της χώρας
Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015

Υπεύθυνος Έδρας:
Ηλίας Κουσκουβέλης
Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων
Κοσμήτορας Σχολής Κ.Α.Ε.Τ.

Ιανουάριος 2016

Πίνακας περιεχομένων

Πίνακας περιεχομένων	2
Επιστημονική ομάδα	4
Αρκτικόλεξα	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	8
Πολιτικές εξελίξεις	8
1.1. Η εσωτερική πολιτική σκηνή	8
1.1.1. Τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών.....	8
1.1.2. Σύνθεση της νέας κυβέρνησης του Κ.Δ.Α.	12
1.1.3. Ελευθερία Τύπου και έκφρασης	13
1.1.4. Αναζωπύρωση του Κουρδικού	15
2. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	20
Οικονομικές εξελίξεις και ζητήματα τεχνολογίας	20
2.1.1. Σύνοψη οικονομικής κατάστασης	20
2.1.2. Νέα οικονομικό σχέδιο της κυβέρνησης	21
2.1.3. Ξένες άμεσες επενδύσεις το 2015	22
2.1.4. Οικονομική πρόβλεψη	23
2.2.1. Πώληση της Finansbank.....	23
2.2.2. Κυβερνοεπιθέσεις	24
2.3. Αμυντικά-τεχνολογικά θέματα	27
3. ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	28
3.1. Ιράκ.....	28
3.2. Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή του Βορείου Ιράκ.....	29
3.3. Ισραήλ	31
3.4. Σαουδική Αραβία	35
3.5. Αίγυπτος	35
4. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΡΩΣΙΑ	37
4.1. Ρωσικές επιχειρήσεις στη Συρία.....	37
4.2. Κατάρριψη ρωσικού αεροσκάφους	37
4.3. Επεισόδια στο Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο	38
4.4. Οι οικονομικές επιπτώσεις των κυρώσεων της Ρωσίας	39
5. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ Ε.Ε. και ΚΡΑΤΗ ΜΕΛΗ της	44
5.1. Ελλάδα	44
5.2. Κύπρος (κατεχόμενα)	46

5.3. Ευρωπαϊκή Ένωση.....	46
5.3.1. Έκθεση Προόδου.....	46
5.3.2. Ευρω-τουρκική Σύνοδος για το Προσφυγικό.....	47
6. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ Η.Π.Α.	48
7. ΒΑΛΚΑΝΙΑ.....	54
7.1. Βουλγαρία.....	54
7.1.1. Επίσκεψη του Έλληνα Προέδρου.....	54
7.1.2. Επίσκεψη του Τούρκου Πρωθυπουργού.....	55
7.2. Σερβία.....	57
7.2.1. Επίσκεψη του Τούρκου Πρωθυπουργού.....	57
8. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ.....	60
8.1. Άρση απαγόρευσης εξαγωγών πετρελαίου των Η.Π.Α.	60
8.2. Αύξηση των επιτοκίων στις Η.Π.Α.....	62
8.3. Άρση των κυρώσεων κατά του Ιράν.....	63
9. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ και ΑΜΥΝΑ.....	66
10. ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ.....	72

Επιστημονική ομάδα

1. Ηλίας Κουσκουβέλης, Καθηγητής Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΔΕΣ), Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, υπεύθυνος Έδρας
2. Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΔΕΣ), Πανεπιστήμιο Πειραιά [Τουρκία (πολιτική, οικονομία, Κουρδικό) Μέση Ανατολή, Οικονομία], μέλος συντακτικής ομάδας
3. Φωτεινή Μπέλλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Ευρωπαϊκή Ασφάλεια)
4. Γεώργιος Χρηστίδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Βαλκάνια)
5. Παναγιώτης Κοντάκος, Επίκουρος Καθηγητής, UCLan-Cyprus (Οικονομικά)
6. Νικόλαος Βασιλειάδης, Λέκτορας, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Τουρκία, Βαλκάνια), μέλος συντακτικής ομάδας
7. Αθανάσιος Μποζίνης, Λέκτορας, Τμήμα ΟΔΕ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (θέματα κυβερνοχώρου)
8. Κωνσταντίνος Ζάρρας, Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Ισραήλ, Συρία)
9. Σπυρίδων Κατσούλας, Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Reading, (σχέσεις Τουρκίας-ΗΠΑ)
10. Σπυρίδων Πλακούδας, Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Reading, μεταδιδακτορικός ερευνητής της Έδρας ΓΕΕΘΑ στις Στρατηγικές Σπουδές 'Θουκυδίδης' (Κουρδικό)
11. Μιχαήλ Μαθιουλάκης, απόφοιτος μεταπτυχιακού Τμήματος ΔΕΣ στις «Διεθνείς Σπουδές», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (θέματα ενέργειας)

Οι απόψεις που εκφράζονται ανήκουν στη συντακτική ομάδα και δεν απηχούν απόψεις του ΓΕΕΘΑ. Η επιστημονική ευθύνη για το σύνολο του κειμένου ανήκει στον υπεύθυνο της Έδρας.

Αρκτικόλεξα

Δ.Κ.	Δημοκρατικό Κόμμα (D.P.)
Δ.Κ.Λ.	Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών (H.D.P.)
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ι.Κ.	«Ισλαμικό Κράτος»
Κ.Α.Π.	Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή
Κ.Δ.	Κόμμα Δικαιοσύνης (A.P.)
Κ.Δ.Α.	Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (A.K.P.)
Κ.Ε.	Κόμμα Ευτυχίας (S.P.)
Κ.Ε.Δ.	Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (M.H.P.)
Κ.Ο.Δ.	Κόμμα του Ορθού Δρόμου (D.Y.P.)
Κ.Φ.Ι.Ε.	Κόμμα Φιλίας, Ισότητας και Ειρήνης (D.E.B.)
Ο.Ι.Σ.	Οργανισμού της Ισλαμικής Συνεργασίας (O.I.C.)
Ρ.Λ.Κ.	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (C.H.P.)
Τ.Ε.Δ.	Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις (T.S.K.)
ΑΦΕΤ	Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων του Ε.Κ.
ΔΗΚΡ-С	Επαναστατικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Κόμμα-Μέτωπο
Μ.Ι.Τ.	Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών [Τουρκίας]
Ρ.Κ.Κ.	Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν
ΡΥΔ	Κόμμα Δημοκρατικής Ενότητας (Κούρδοι Συρίας)
ΤΑΝΑΡ	Υπερ-Μικρασιατικός Αγωγός Φυσικού Αερίου»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν υπόμνημα αυτό στοχεύει στην εξέταση των σημαντικότερων γεγονότων που έλαβαν χώρα στην Τουρκία και στη Μέση Ανατολή ή στον διεθνή χώρο και σχετίζονται με αυτά κατά την περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2015.

Εξετάζει, πρώτον, τις εξελίξεις στην εσωτερική πολιτική σκηνή της Τουρκίας. Η νέα πολιτική πραγματικότητα, που προέκυψε από τις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου, είναι απότοκος της πολιτικής που καλλιεργήθηκε από τον Ερντογάν και το Κ.Δ.Α. προεκλογικά.

Η ανατροπή των αποτελεσμάτων της 7^{ης} Ιουνίου 2015 και η επάνοδος στα υψηλά ποσοστά του 2011 για το Κ.Δ.Α. συνδέεται με την προσπάθεια της ηγεσίας του να προσελκύσει τους ακροδεξιούς ψηφοφόρους, κυρίως μέσα από τη δημιουργία ενός κλίματος αντιπαλότητας με τους κουρδικής καταγωγής πολίτες. Έτσι, ασκήθηκαν πιέσεις τόσο προς το Κ.Ε.Δ. όσο και προς το Δ.Κ.Λ., τα οποία αποτελούν τα μικρότερα κόμματα της Εθνοσυνέλευσης.

Μελετάται επίσης το θέμα της σύνθεσης της νέας τουρκικής κυβέρνησης, καθώς παρατηρείται μία συνέχεια με την προηγούμενη κυβέρνηση του Αχμέτ Νταβούτογλου. Εξετάζονται ακόμη οι εξελίξεις στο Κουρδικό μετά την επιτυχία που σημείωσε το Δ.Κ.Λ. να υπερβεί το κατώφλι του 10% και την ανακήρυξη της «αυτονομίας» στους νομούς της Νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας, όπου κυριαρχούν οι Κούρδοι.

Άλλο σημαντικό θέμα είναι η κατάσταση της τουρκικής οικονομίας. Το οικονομικό σχέδιο της νέας κυβέρνησης του Κ.Δ.Α. φαίνεται να ευνοεί πολιτικές παροχών, αντιβαίνοντας τις προσαγές της αγοράς. Η πώληση της *Finansbank* από τον όμιλο της Εθνικής Τραπέζης στην Εθνική Τράπεζα του Κατάρ, καθώς και οι κυβερνοεπιθέσεις που δέχτηκαν οι τουρκικές τράπεζες και τα Υπουργεία αποτελούν επίσης θέματα που εξετάζονται στις σελίδες που ακολουθούν. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται ακόμη στην ελευθερία του Τύπου, ο οποίος έχει βρεθεί υπό ασφυκτικό κλοιό.

Δεύτερον, το υπόμνημα μελετάει σημαντικές εξελίξεις γύρω από θέματα τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα ασχολείται με την μεσανατολική πολιτική δίνοντας έμφαση στις εξελίξεις που σημειώθηκαν στο Βόρειο Ιράκ και την προσπάθεια της Άγκυρας να προωθηθεί σε θέσεις πλησίον της Μοσούλης. Η προσπάθεια επαναπροσέγγισης με το Ισραήλ αποτελεί επίσης ένα σημαντικό θέμα το οποίο αφορά τις ισορροπίες στην ευρύτερη Ανατολική Μεσόγειο.

Οι σχέσεις με την Ρωσία συνιστούν ένα εξίσου σημαντικό κεφάλαιο, το οποίο επηρεάζει την μεσανατολική πολιτική της Άγκυρας. Η κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους από την Τουρκία στην τουρκο-συριακή μεθόριο παρ' ολίγο να αποτελέσει θρυαλλίδα για την γενίκευση των συγκρούσεων στην περιοχή. Η ένταση που σημειώθηκε μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας, με αφορμή την παραβίαση του εθνικού εναέριου χώρου της Τουρκίας, αλλά και τις επιθέσεις που δέχτηκαν οι Τουρκομάνοι, οδήγησαν σε κλιμάκωση, θέτοντας κατά τα φαινόμενα τέλος στην ρωσο-τουρκική συνεργασία.

Η επίσκεψη του Έλληνα Πρωθυπουργού στην Τουρκία και οι προσπάθειες συνεννόησης με τον ομόλογό του, κατά κύριο λόγο στο προσφυγικό και το μεταναστευτικό, συνιστούν άλλο ένα θέμα με το οποίο ασχολείται η Έκθεση. Μελετάται επίσης η Ευρω-τουρκική Σύνοδος Κορυφής, η οποία έλαβε χώρα λίγο μετά από τα τραγικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο Παρίσι, και στόχο είχε την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του προσφυγικού και της τρομοκρατίας προερχόμενης από φονταμενταλιστικά κινήματα. Ακόμη δεν παραλείπεται η παρουσίαση, στην παρούσα έκθεση για πρώτη φορά, των σχέσεων της γείτονος με τις Η.Π.Α..

Τέλος, πέραν των παραπάνω, εξετάζονται στο παρόν και άλλα σημαντικά θέματα, όπως εκείνα ευρωπαϊκής ασφάλειας και της διεθνούς αγοράς ενέργειας – θέματα τα οποία ασφαλώς επηρεάζουν τις εξελίξεις στον περίγυρο της Ελλάδας.

1. ΤΟΥΡΚΙΑ

Πολιτικές εξελίξεις

1.1. Η εσωτερική πολιτική σκηνή

Η τουρκική εσωτερική πολιτική σκηνή την περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου περιστράφηκε γύρω από τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών, τον σχηματισμό κυβέρνησης, το Κουρδικό ζήτημα και τις πιέσεις που δέχτηκαν δημοσιογράφοι από το κατεστημένο.

1.1.1. Τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών

Είναι κοινός τόπος πως τα αποτελέσματα των επαναληπτικών εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015 εξέπληξαν τους τούρκους και ξένους αναλυτές. Τα αποτελέσματα των εκλογών έχουν ως εξής:

Κόμμα	Εκλογές 1 ^{ης} Νοεμβρίου		Εκλογές 7 ^{ης} Ιουνίου	
	Ποσοστό (%)	Έδρες	Ποσοστό (%)	Έδρες
Κ.Δ.Α.	49.50	317	40.87	258
Ρ.Λ.Κ.	25.32	134	24.95	132
Κ.Ε.Δ.	11.90	40	16.29	80
Δ.Κ.Λ.	10.76	59	13.12	80

Πηγή: Ανώτατο Εκλογικό Συμβούλιο της Τουρκίας (Υ.Σ.Κ.).

Η έκπληξη που επεφύλασσαν οι κάλπες οφείλεται στα αρνητικά αποτελέσματα που είχε φέρει το κυβερνών κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης στις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου και στην μη αναμενόμενη ανατροπή τους. Στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015, στις οποίες η συμμετοχή των πολιτών είχε φτάσει το

85,23%, αυξημένη σχεδόν κατά 1,5 ποσοστιαίες μονάδες από εκείνη του Ιουνίου (83,92%), το Κ.Δ.Α. πέτυχε να συγκεντρώσει το 49.50% των ψήφων τον Νοέμβριο (από το 40.87% τον Ιούνιο), αυξάνοντας περίπου κατά 9 μονάδες τα ποσοστά του. Το ποσοστό αυτό που εξασφάλισε στο Κ.Δ.Α. 317 έδρες, του έδωσε τη δυνατότητα να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση, ξεπερνώντας το πρόβλημα που είχε αντιμετωπίσει τον Ιούνιο, όταν τα ποσοστά του δεν ξεπέρασαν το 40% και 258 έδρες, μία πτωχή συγκομιδή που το οδήγησε στο να απειμπολήσει την αυτοδυναμία.

Το αποτέλεσμα των εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015 είναι εντυπωσιακό για το Κ.Δ.Α., καθώς πέτυχε να αυξήσει τα ποσοστά του κατά περίπου 5 εκατομμύρια ψηφοφόρους, φτάνοντας τα 23,6 εκατομμύρια. Το θετικό αυτό αποτέλεσμα που πέτυχε να αποσπάσει το Κ.Δ.Α. στις επαναληπτικές εκλογές, μπορεί να αποδοθεί σε μια στρατηγική στο επίκεντρο της οποίας βρίσκονται μια σειρά από παράγοντες, όπως:

α) η εργώδης προεκλογική εκστρατεία, που εστίασε στις περιφέρειες οι οποίες δεν είχαν αποφέρει τις αναμενόμενες ψήφους στις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου 2015,

β) ο εκφοβισμός που ασκήθηκε σε βάρος του Κουρδικού λαού, ο οποίος φαίνεται ότι στήριξε μαζικά το φιλοκουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών (Δ.Κ.Λ.) στις προηγούμενες εκλογές και, αισθανόμενος την πίεση που του ασκείται, σε ορισμένες διοικητικές περιοχές της Νοτιανατολικής Μικράς Ασίας, στήριξε το κυβερνών κόμμα.

γ) η αδυναμία των κομμάτων της αντιπολίτευσης να ανταποκριθούν στις προκλήσεις των καιρών και να αναρριχηθούν στην εξουσία.

Αποτέλεσμα της προεκλογικής στρατηγικής που ακολουθήθηκε από το Κ.Δ.Α. ήταν αυτό να προσελκύσει ψηφοφόρους του Δ.Κ.Λ., του Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (Κ.Ε.Δ.), και άλλων μικρών ισλαμικών κομμάτων. Τέτοια περίπτωση ισλαμικού κόμματος είναι το Κόμμα της Ευτυχίας (Κ.Ε.), που συσπειρώνει τους οπαδούς της συντηρητικής πτέρυγας του πολιτικού Ισλάμ

(κυρίως του απαγορευμένου Κόμματος Ευημερίας), το οποίο στις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου είχε συγκεντρώσει 2,06% και περίπου 950 χιλιάδες ψηφοφόρους. Ας σημειωθεί ότι το ποσοστό αυτό του μικρότερου ισλαμικού κόμματος (Κ.Ε.) ήταν ικανό να δώσει την αυτοδυναμία στο Κ.Δ.Α. τον Ιούνιο του 2015. Τα ποσοστά του Κ.Ε. υποχώρησαν στο 0.68% και 325 χιλιάδες ψηφοφόρους στις εκλογές του Νοεμβρίου 2015.

Τα εκλογικά αποτελέσματα του Ρ.Λ.Κ. ήταν θετικά, καθώς πέτυχε να αυξήσει τα ποσοστά του σε σύγκριση με τα αποτελέσματα του Ιουνίου του 2015. Η αύξηση των ποσοστών του από 24.95% σε 25.32% (με αντίστοιχη αύξηση των ψηφοφόρων του σε απόλυτους αριθμούς και των εδρών του), ωστόσο, δεν έγινε δεκτή με ικανοποίηση στις τάξεις της κεμαλικής παράταξης. Μολονότι τα αποτελέσματα του Ρ.Λ.Κ. δεν ήταν αρνητικά, η ηγεσία του δέχτηκε σφοδρή κριτική και ο πρόεδρος του Κ. Κιλιτοντάρογλου δέχτηκε πιέσεις προκειμένου να υποβάλει την παραίτησή του. Η απογοήτευση στις τάξεις του κόμματος οφείλεται στην προσδοκία που καλλιεργήθηκε κατά την προεκλογική περίοδο ότι το Ρ.Λ.Κ. θα μπορέσει να αυξήσει θεαματικά τα ποσοστά του κάνοντας την υπέρβαση, κάτι που δεν πραγματοποιήθηκε.

Η άκρα δεξιά ήταν η παράταξη εκείνη που είχε τις μεγαλύτερες απώλειες. Το ποσοστό του Κ.Ε.Δ. σημείωσε πτώση της τάξεως του 4,5%, για να περιοριστεί στο 11,9% και 40 έδρες (από το 16,29% και 80 έδρες της 7^{ης} Ιουνίου 2015). Η απώλεια περίπου 2,5 εκατομμυρίων ψηφοφόρων του Κ.Ε.Δ. μπορεί να αποδοθεί:

- α) στην αρνητική στάση που τήρησε ο πρόεδρος του κόμματος Ντεβλέτ Μπαχτσελί μετά τις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου, όταν έλαβαν χώρα οι διαπραγματεύσεις με το Κ.Δ.Α. για σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού, στρατηγική που δεν επέτρεψε στο Κ.Ε.Δ. από το να επανέλθει στην εξουσία μετά από 16 χρόνια.
- β) στις συνθήκες που επέτρεψαν την καλλιέργεια κλίματος έντασης και αντιπαράθεσης με το κουρδικό στοιχείο στην Νοτιοανατολική Μικρά Ασία,

κατά την οποία η κυβέρνηση έδειξε τουλάχιστον να αλληγορεί αν όχι και να επιδιώκει,

γ) στις εσωκομματικές διαφωνίες που οδήγησαν σημαίνοντα στελέχη του κόμματος να αποχωρήσουν από αυτό, εντασσόμενα στο κυβερνών κόμμα. Τέτοια είναι η περίπτωση του Τουγρούλ Τιουρκές, γιού του ιστορικού ηγέτη της τουρκικής άκρας δεξιάς, Αλπαρσλάν Τιουρκές, ο οποίος, δεχόμενος την υπουργική θέση που του πρόσφερε ο Νταβούτογλου στην υπηρεσιακή κυβέρνηση του Αυγούστου 2015, διεγράφη από το Κ.Ε.Δ.

Τα ποσοστά της φιλοκουρδικής παράταξης σημείωσαν επίσης μείωση. Το Δ.Κ.Α. από το 13.12% (6,058,489 ψήφοι) και 80 έδρες την 7^η Ιουνίου υποχώρησε στο 10.76% (5,148,085 ψήφοι) και 59 έδρες την 1^η Νοεμβρίου 2015. Μολονότι ξεπέρασε οριακά το κατώφλι του 10%, που ορίζει ο νόμος για να εισέλθει κάποιο κόμμα στην Εθνοσυνέλευση, επειδή κατέλαβε την πρώτη θέση στους νομούς της Νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας, όπου πλειοψηφούν οι οπαδοί του, έλαβε και περισσότερες έδρες (καθιστάμενο τρίτο κόμμα στην Εθνοσυνέλευση) από το ακροδεξιό Κ.Ε.Δ., το οποίο συγκέντρωσε μεν περισσότερους ψήφους, απέτυχε δε να έρθει πρώτο σε κάποιο νομό.¹ Η μείωση των ποσοστών του Δ.Κ.Α. μπορεί να αποδοθεί:

α) στην ψυχολογική πίεση που ασκήθηκε στους κούρδους ψηφοφόρους κατά την προεκλογική περίοδο, η οποία κορυφώθηκε με τις αυτοκτονικές επιθέσεις της 10^{ης} Οκτωβρίου 2015 στην Άγκυρα,

β) στην προσπάθεια του Κ.Δ.Α. να προσεγγίσει εκ νέου τους Κούρδους ψηφοφόρους της Νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας, όπου είχε σημειώσει σημαντικές απώλειες την 7^η Ιουνίου 2015,

γ) στην αμφιλεγόμενη στάση της ηγεσίας του Δ.Κ.Α. απέναντι στη δράση των Κούρδων αγωνιστών του Ρ.Κ.Κ. στη χώρα,

¹ Cengiz Çandar: “Kurds in postelection Turkey: Silver lining or tough times?”, *Al Monitor*, 10/11/2015 <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/11/turkey-syria-kurds-in-post-election-pyd-pkk.html> .

δ) στην μετά από τα αποτελέσματα της 7^{ης} Ιουνίου αλλαγή στάσης είτε των προοδευτικών ψηφοφόρων είτε εκείνων που αντετίθεντο στις πολιτικές του Κ.Δ.Α. και που στάθηκαν εμπόδιο στα σχέδια του πρωθυπουργού Αχμέτ Νταβούτογλου και του Προέδρου Ρ. Τ. Ερντογάν να κατακτήσει το Κ.Δ.Α. τον απαραίτητο αριθμό εδρών στην τουρκική Εθνοσυνέλευση (ο οποίος θα επέτρεπε συνταγματική αλλαγή άνευ δημοψηφίσματος και κατ' επέκταση υιοθέτηση του προεδρικού συστήματος).

Τα αποτελέσματα των κοινοβουλευτικών εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015 δημιούργησαν μια νέα ισορροπία, η οποία, εν αντιθέσει με τα αποτελέσματα της 7^{ης} Ιουνίου, επαναφέρει το Κ.Δ.Α. σε κυρίαρχη θέση στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας.

1.1.2. Σύνθεση της νέας κυβέρνησης του Κ.Δ.Α.

Ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ρ. Τ. Ερντογάν έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Αχμέτ Νταβούτογλου με αρκετή καθυστέρηση, μόλις την 17^η Νοεμβρίου. Η νέα κυβέρνηση του Κ.Δ.Α., η οποία αποτελείται από 26 μέλη, ανακοινώθηκε μετά από 1 εβδομάδα, στις 24 Νοεμβρίου 2015. Το χαρακτηριστικό της νέας κυβέρνησης Νταβούτογλου είναι ότι έχουν αποσυρθεί από αυτήν παλαίμαχοι υπουργοί, όπως ο Μπιουλέντ Αρίντς και ο Αλί Μπαμπατζάν. Ο λόγος είναι ο περιορισμός τριών θητειών που έχει θέσει ο Ρ. Τ. Ερντογάν ως όριο στους βουλευτές του, μετά την συμπλήρωση των οποίων θα πρέπει να παραδίδουν την σκυτάλη σε νέους πολιτευτές.

Σημαντικές αλλαγές παρατηρήθηκαν σε επίπεδο αντιπροέδρων της κυβέρνησης. Ο Νουμάν Κουρτουλμούς, ο οποίος προέρχεται από την συντηρητική πτέρυγα του πολιτικού Ισλάμ, ορίστηκε Α' Αντιπρόεδρος, ενώ ο κουρδικής καταγωγής Μεχμέτ Σιμσέκ, πρώην υπουργός Οικονομικών, ορίστηκε Β' Αντιπρόεδρος. Ακόμη ο επικοινωνιολόγος Γιαλτσίν Ντογάν προήχθη σε Γ' Αντιπρόεδρο, ενώ θέση Αντιπρόεδρου έλαβε και ο ακροδεξιός Τουγρούλ Τιουρκές,

ο γιος του ιστορικού ηγέτη των «γκρίζων λύκων», Αλπαρολάν Τιουρκές, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε, προσχώρησε στο Κ.Δ.Α. μετά την διαγραφή του από το Κ.Ε.Δ. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε επίπεδο αντιπροέδρων της κυβέρνησης απεικονίζονται οι κυριότερες ιδεολογικές τάσεις του Κ.Δ.Α.

Στα σημαντικά χαρτοφυλάκια παρατηρήθηκε μια τάση διατήρησης της σύνθεσης που υπήρχε πριν τις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου. Έτσι, στην ηγεσία των υπουργείων Εθνικής Αμύνης, Εξωτερικών, Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών επανήλθαν τα ίδια πρόσωπα.

Η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση της νέα κυβέρνησης Αχμέτ Νταβούτογλου είναι εκείνη του βουλευτή Μπεράτ Άλμπαϊρακ, ο οποίος ανέλαβε το υπουργείο Ενέργειας και Φυσικών Πόρων. Ο Άλμπαϊρακ είναι γαμπρός του Τούρκου Προέδρου, Ρ. Τ. Ερντογάν, εξέλιξη η οποία προκάλεσε αλγεινές εντυπώσεις στην τουρκική και διεθνή κοινή γνώμη, καθώς ανατρέπει τον άτυπο κανόνα της αποχής από την «οικογενειοκρατία» στην τουρκική πολιτική σκηνή. Το γεγονός της υπουργοποίησης του Άλμπαϊρακ υποδηλώνει την επιρροή του Τούρκου Πρόεδρου στον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης.

1.1.3. Ελευθερία Τύπου και έκφρασης

Η προσπάθεια χειραγώγησης του τουρκικού Τύπου συνεχίστηκε με αμείωτη ένταση μετά τις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου.

Μετά την επέμβαση στον όμιλο «Κόζα-Ιπέκ» στα τέλη Οκτωβρίου, οι επιχειρήσεις φίμωσης των αντιπολιτευόμενων μέσων συνεχίστηκε. Η αρχή έγινε με το εβδομαδιαίο περιοδικό *Nokta*. Το τεύχος που κυκλοφόρησε την επομένη των εκλογών απαγορεύτηκε λόγω λεζάντας που έφερε το εξώφυλλό του: «*Δευτέρα, 2*

Νοεμβρίου, ημέρα έναρξης του τουρκικού εμφυλίου». ² Ο γενικός διευθυντής Τζεβχερί Γκιουβέν και ο αρχισυντάκτης Μουράτ Τσαπάν συνελήφθησαν για να απολογηθούν. Ακόμη, λίγες μέρες πριν την Σύνοδο Κορυφής των G20 στην Αττάλεια, με απόφαση της κυβέρνησης 14 αντιπολιτευόμενοι τηλεοπτικοί και ραδιοφωνικοί σταθμοί, με σημαντικότερους τον *Samanyolu* και τις θυγατρικές του, αποκλείστηκαν από τον κρατικό δορυφόρο (TÜRKSAT). Οι περισσότεροι από τους σταθμούς αυτούς είχαν συμβόλαιο έως το 2024, ενώ πριν λίγο καιρό αποκλείστηκαν και από την πλατφόρμα της Digiturk ³.

Στο στόχαστρο βρέθηκαν επίσης δημοσιογράφοι που υπηρετούν στον αντίπαλο ισλαμικό και κεμαλικό Τύπο. Η υπόθεση του δημοσιογράφου και αρχισυντάκτη της αγγλόφωνης έκδοσης της γκιουλενικής *Zaman* Μπιουλέντ Κενές, ο οποίος συνελήφθη στις αρχές Οκτωβρίου για να αφεθεί λίγο αργότερα υπό τον όρο περιοριστικών μέτρων, συνεχίστηκε με την κατάθεση του κατηγορητηρίου στα τέλη Νοεμβρίου, με το οποίο ζητείτο η φυλάκισή του έως 8 έτη. Υπενθυμίζεται ότι ο Κενές είχε κατηγορηθεί για υβριστικό σχολιασμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (twitter). Στις αρχές Δεκεμβρίου ο Κενές ανακοίνωσε ότι παραιτείται από την θέση του στην *Zaman* οικειοθελώς.

Παρόμοια περίπτωση με εκείνη του Κενές είναι εκείνη του αρχισυντάκτη της Τζουμκουριέτ, η οποία πρόσκειται στην κεμαλική παράταξη, Τζαν Ντιουντάρ, καθώς και του ανταποκριτή της εφημερίδας στην Άγκυρα, Ερντέμ Γκιούλ. Αμφότεροι συνελήφθησαν στα τέλη Νοεμβρίου με την κατηγορία ότι διέρρευσαν πληροφορίες, οι οποίες θα έπρεπε να μείνουν μυστικές, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ασφάλεια του κράτους και τα συμφέροντά του, με στόχο «την πολιτική ή στρατιωτική κατασκοπία» και κατέθεσαν στον εισαγγελέα. ⁴ Ο λόγος της σύλληψής τους συνδέεται με την έκδοση στοιχείων σχετικών με την ανακάλυψη φορητών που μετέφεραν οπλισμό στη Συρία στις αρχές του 2014. Ο αρχηγός της

² *Taraf*, 'Nokta Dergisi'ne operasyon... Toplatma kararı ve iki gazeteciye gözaltı', 3 Νοεμβρίου 2015.

³ *Hürriyet*, 'Samanyolu TÜRKSAT'tan çıkarıldı', 15 Νοεμβρίου 2015.

⁴ *Haber Türk*, 'Can Dündar ve Erdem Gül tutuklandı', 26 Νοεμβρίου 2015.

αξιοματικής αντιπολίτευσης αντέδρασε κάνοντας την εξής δήλωση: «*Εάν συλλαμβάνονται εκείνοι που γνωστοποίησαν την είδηση του εγκλήματος και όχι εκείνοι που διέπραξαν το έγκλημα, τότε κανείς να μην πει, ότι 'στην Τουρκία υπάρχει ελευθεροτυπία, ενώ η δικαιοσύνη είναι ελεύθερη και ανεξάρτητη'*».⁵

Την ίδια τύχη είχε και ο αρχισυντάκτης της Χουριέτ, Σεντάτ Ενγκίν, ο οποίος κατηγορήθηκε για συκοφαντική δυσφήμιση του Προέδρου Ερντογάν, αντιμετωπίζοντας ποινή φυλάκισης 5 ετών. Συγκεκριμένα ο Ενγκίν κατηγορήθηκε για παραποίηση των δηλώσεων του Ερντογάν σχετικά με την επίθεση του Ρ.Κ.Κ. στην περιοχή Νταγλίτζα, που έλαβαν χώρα τον Σεπτέμβριο.

Οι διώξεις που δέχονται τα Μ.Μ.Ε. από την δικαιοσύνη το τελευταίο διάστημα είναι ασφυκτικές και προσβλέπουν στον έλεγχο της ενημέρωσης, έτσι ώστε η κοινή γνώμη να μένει ανεπηρέαστη από τις συνέπειες των πολιτικών που ακολουθεί η κυβέρνηση, στο όριο της νομιμότητας, με κάλυμμα «το εθνικό συμφέρον».

1.1.4. Αναζωπύρωση του Κουρδικού

Η επανάληψη της επιτυχίας του φιλοκουρδικού Δ.Κ.Λ. να περάσει το κατώφλι του 10% και στις κοινοβουλευτικές εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου, επιβεβαίωσαν τους φόβους εκείνων που διέβλεπαν αντίδραση του κατεστημένου εναντίον στα νέα δεδομένα. Οι προβοκατόρικες και συχνά βίαιες ενέργειες που έλαβαν χώρα εναντίον των Κούρδων στη Νοτιανατολική Μικρά Ασία μετά την 7^η Ιουνίου και σκοπό είχαν να θέσουν τους Κούρδους πολίτες υπό ψυχολογική πίεση, συνεχίζουν να υφίστανται και μετά τις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 2015. Η στάση αυτή του τουρκικού κατεστημένου προκάλεσε την άρση της κατάπαυσης

⁵ *Haber Türk, ο.π.*

του πυρός εκ μέρους του Ρ.Κ.Κ., την οποία αυτό τηρούσε μονομερώς, στις αρχές Νοεμβρίου.⁶

Μια από τις χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της διάθεσης του τουρκικού κατεστημένου να ασκήσει πίεση εναντίον των Κούρδων, διαδραματίστηκε κατά την ορκωμοσία των Κούρδων βουλευτών στο Κοινοβούλιο της Τουρκίας. Αφορμή στάθηκε η πρόταση «ζήτω η ειρήνη/αδελφοσύνη των λαών» που εξέφρασε στην μητρική της γλώσσα, η Λεϊλά Ζανά, γνωστή για τον πολυετή πολιτικό της αγώνα υπέρ των δικαιωμάτων των Κούρδων στην Τουρκία, πριν την ανάγνωση του όρκου κατά την ανάληψη των βουλευτικών καθηκόντων της. Το προεδρείο θεώρησε άκυρη την ορκωμοσία και ζήτησε την επανάληψή της, υπόδειξη με την οποία η Ζανά αρνήθηκε να συμμορφωθεί, κλιμακώνοντας περαιτέρω την ένταση. Μία εβδομάδα μετά ο ηγέτης του φιλοκουρδικού Δ.Κ.Λ., Σελαχατίν Ντεμιρτάς διέφυγε δολοφονικής απόπειρας.⁷

Στην υπό μελέτη περίοδο, το Κουρδικό παρέμεινε μία ενεργή εστία σύγκρουσης εντός της Τουρκίας, μια αξιοσημείωτη εξέλιξη, καθώς η έλευση του χειμώνα και, κατ'επέκταση των χιονοπτώσεων στα ορεινά, συνοδευόταν τα προηγούμενα χρόνια από την ύφεση των συγκρούσεων στην Νοτιοανατολική και Ανατολική Τουρκία. Οι συγκρούσεις πλέον στο Τουρκικό Κουρδιστάν έχουν μεταφερθεί από την ύπαιθρο στις πόλεις (ήδη από τον Αύγουστο) και η κατάσταση λαμβάνει πλέον έναν διαφορετικό χαρακτήρα σε σχέση με το παρελθόν.

Στο πεδίο, οι τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας ενέτειναν την δράση τους στους νομούς της Νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας, βάλλοντας εναντίον όχι μόνο Κούρδων αγωνιστών του Ρ.Κ.Κ., αλλά και πολιτών. Η παρουσία και η δράση των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας στις περιοχές Τζιζρε, Σιλόπι, Σουρ του Ντιαρμπακίρ, Σίλβαν, Μπίσιμιλ, Σίρνακ, κ.ο.κ., άφησε φανερά τα σημάδια της με αποτέλεσμα αναλυτές

⁶ *Cumhuriyet*, 'PKK'dan 'ateşkesi bitirdik' açıklaması', 5 Νοεμβρίου 2015.

⁷ *Hürriyet*, 'Selahattin Demirtaş'a suikast muamması', 23 Νοεμβρίου 2015.

να κάνουν λόγο για «πόλεμο» στην χώρα.⁸ Το *Πρακτορείο Anadolu* μάλιστα δεν δίστασε να δημοσιεύσει φωτογραφίες των ειδικών δυνάμεων καταστολής της αστυνομίας, οι οποίες έγραψαν στους τοίχους της κωμόπολης «θα δείτε την δύναμη αυτού του κράτους».⁹ Η παρουσία και η δράση των δυνάμεων ασφαλείας στην περιοχή συνιστά συνέχεια της συστηματικής πολιτικής εκφοβισμού των Κούρδων εκ μέρους των κρατικών μηχανισμών καταστολής, η οποία έχει ξεκινήσει μετά τις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου 2015.

Για αυτήν την εκτεταμένη, αμφιβόλου αποτελεσματικότητας και νομιμότητας «αντιτρομοκρατική» επιχείρηση δεν φαίνεται να διαμαρτύρεται κανείς πλην του Δ.Κ.Λ. και του Ρ.Λ.Κ. Εντούτοις, η αξιωματική αντιπολίτευση δεν αμφισβητεί την νομιμότητα της εκστρατείας, παρά μόνο την αποτελεσματικότητά της.¹⁰ Όντως, οι επιχειρήσεις εντός αστικού ιστού συνοδεύονται δίχως αμφιβολία από παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο στρατός απομονώνει ερμητικά τις πόλεις στις οποίες υπάρχουν εστίες εξέγερσης από την υπόλοιπη επικράτεια, εν συνεχεία επιβάλλει απαγόρευση κυκλοφορίας εντός των πόλεων και προσπαθεί να εκπορθεί ένα προς ένα τα προπύργια των ανταρτών, με την χρήση τεθωρακισμένων οχημάτων και των ειδικών δυνάμεων. Οι περιοχές εντός των πόλεων που τελούν υπό τον έλεγχο του ΥΔΓ-Η – μία ένοπλη οργάνωσης ριζοσπαστικοποιημένων Κούρδων νεαρών, εν πολλοίς αυτονομημένη από το ΡΚΚ – υφίστανται εκτεταμένες υλικές ζημιές, ενώ ήδη δεκάδες άμαχοι έχουν χάσει την ζωή τους.¹¹

Η ένταση αυξήθηκε έτι περισσότερο όταν δολοφονήθηκε ο Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου του Ντιαρμπακίρ, Ταχίρ Ελτσι, μετά από συνέντευξη

⁸ Baydar Oya, 'Ülkede savaş var, farkında mısınız?', *T24*, 8 Δεκεμβρίου 2015.

⁹ *Cumhuriyet*, 'Polis Silvan'da 'devletin gücünü' duvara yazdı', 13 Δεκεμβρίου 2015.

¹⁰ Pinar Trembley: "Why so Many Staying Silent on the Kurdish Conflict?", *Al Monitor*, 23/12/2015 <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-western-fiddles-while-kurdistan-burns.html>

¹¹ Ενδεικτικά, 157 άμαχοι, 195 ανάρτες και 171 στρατιώτες και αστυνομικοί έχουν σκοτωθεί από τον Ιούλιο σύμφωνα με την Τουρκική Ένωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Kadri Gursel: "Will Turkey End Up Stuck between Kurds, Russia?", *Al Monitor*, 18/12/2015 <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-syria-russia-kurdish-war-gives-putin-a-card.html>

Τύπου στην κωμόπολη Σουρ, η οποία τελούσε υπό αυστηρό αστυνομικό έλεγχο. Ο Ελτσί λίγες μέρες πριν την δολοφονία του, μολονότι δεν συμφωνούσε με τις μεθόδους του Ρ.Κ.Κ., είχε χαρακτηρίσει την εν λόγω οργάνωση ως «*ένοπλο πολιτικό κίνημα με πολιτικούς στόχους*», τοποθέτηση η οποία είχε βρει ευρεία αποδοχή.

Η κλιμάκωση της πίεσης που δέχονται οι Κούρδοι στην Τουρκία, είχε ως αποτέλεσμα, στα τέλη Δεκεμβρίου, σε έκτακτη συνδιάσκεψη του «Διευρυμένου Κοινωνικού Συνεδρίου» (D.T.K.), που λειτουργεί στο πλαίσιο Δ.Κ.Λ., να προταθεί η διοικητική «αυτονομία» σε νομούς της ΝΑ Μικράς Ασίας, όπου ζουν κουρδικοί πληθυσμοί. Η πρόταση αυτή, η οποία καταλήγει σε 14 σημεία-προτάσεις, υιοθετήθηκε ως αντίδραση στις παρεμβάσεις της κρατικής μηχανής και των δυνάμεων ασφαλείας σε βάρος των εκπροσώπων της δευτεροβάθμιας διοίκησης. Συγκεκριμένα, υπερθεματίζεται η λύση της «αυτονομίας» ως πρότυπο που θα μπορούσε να αντικαταστήσει το ολοκληρωτικό κράτος¹² και να συμβάλει στην επίλυση του Κουρδικού Ζητήματος επί τη βάσει δημοκρατικών αξιών και αρχών, ενώ καταδικάζεται η στρατιωτική παρέμβαση στις περιοχές όπου έχει ανακηρυχτεί το καθεστώς «αυτονομίας». Υπενθυμίζεται ότι οι αυτόνομες αυτές περιοχές είχαν αρχίσει ήδη να δημιουργούνται στην ΝΑ Μικρά Ασία λίγο μετά τις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου 2015. Η ανακοίνωση του αιτήματος «αυτονομίας» (και της ανεξαρτησίας σε βάθος χρόνου¹³) από την ηγεσία του Δ.Κ.Λ. είχε ως συνέπεια να δρομολογηθεί εισαγγελική έρευνα σε βάρος του Προέδρου του κόμματος, Σελαχαττίν Ντεμίρτας, με την κατηγορία της προτροπής του λαού σε εξέγερση.¹⁴

Η τροπή που παίρνει το Κουρδικό Ζήτημα στην Τουρκία, μπορεί να ενεργοποιήσει διαδικασίες, οι οποίες θα είναι δύσκολο να προβλεφθούν και να ελεγχθούν. Ο διεθνής Τύπος ήδη κρούει τον κώδωνα του κινδύνου, επισημαίνοντας ότι η κρίση κλιμακώνεται επικίνδυνα σε ένα κράτος που «είναι

¹² Διατυπώθηκε μάλιστα και αίτημα γενικευμένης αυτονομίας, βλ. <http://www.hurriyetdailynews.com/hdps-yuksekdag-we-want-autonomy-not-only-for-kurds.aspx?pageID=238&nID=93194&NewsCatID=338>

¹³ http://www.todayszaman.com/national_erdogan-clear-provocation-from-pro-kurdish-hdp-leader_408208.html

¹⁴ *Hürriyet*, 'HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'a 'özerklik' soruşturması', 29 Δεκεμβρίου 2015.

διαμερισμένο εδώ και καιρό». ¹⁵ Επιπλέον, οι συνθήκες υπό τις οποίες ασκείται η πολιτική βία στη Νοτιοανατολική Μικρά Ασία, φέρουν αρκετές ομοιότητες με προηγούμενες δεκαετίες, κατά τις οποίες το πολιτικό σύστημα ήταν αντιμέτωπο με κοινωνικοπολιτικές προκλήσεις.

Προς το τέλος του έτους η αντιπαράθεση μεταξύ του HDP και του AKP οξύνθηκε. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας υπεδέχθη τον ηγέτη του HDP στα μέσα Δεκεμβρίου στην Μόσχα και εξέφρασε την καταδίκη του δημοσίως για τον νέο κύκλο βίας στην Τουρκία, αποδεικνύοντας έτσι πως το Κρεμλίνο προτίθεται να χρησιμοποιήσει το Κουρδικό «χαρτί» στην διαρκώς κλιμακούμενη αντιπαράθεσή της με την Άγκυρα εντός και εκτός Συρίας. ¹⁶ Επίσης, στις 27 Δεκεμβρίου 2015, ο Μπαγίκ (ο «ηγέτης» του ΡΚΚ εν τη απουσία του Οτσαλάν) απείλησε πως ο πόλεμος θα επεκταθεί προς τη δυτική Τουρκία. Ενδεικτικά, τέσσερις ημέρες νωρίτερα, τα Γεράκια της Ελευθερίας του Κουρδιστάν (ΤΑΚ) – μια αυτονομημένη από το ΡΚΚ ένοπλη οργάνωση – πραγματοποίησαν επίθεση με πυρά όλμων εναντίον του αεροδρομίου Sabiha Gokcen – ενός εκ των δύο διεθνών αεροδρομίων της Κωνσταντινούπολης – προκαλώντας υλικές ζημιές και τον θάνατο ενός υπαλλήλου. ¹⁷

¹⁵ Szymanski Mike, 'Der Western muss der geteilten Türkei helfen', *Süddeutsche Zeitung*, 30 Δεκεμβρίου 2015.

¹⁶ Murat Yenkin: "A Kurdish State out of the Anti-ISIL Fight?", *Hurriyet Daily News*, 28/12/2015 <http://www.hurriyetdailynews.com/a-kurdish-state-out-of-the-anti-isil-fight.aspx?pageID=449&nID=93091&NewsCatID=409> .

¹⁷ Metin Gurcan: "Are Clashes Spreading to Western Turkey?", *Al Monitor*, 30/12/2015 <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-kurdish-militant-clashes-pkk-tak.html> .

2. ΤΟΥΡΚΙΑ

Οικονομικές εξελίξεις και ζητήματα τεχνολογίας

Η αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Τουρκία συνιστούν την μεγαλύτερη πρόκληση για την νέα κυβέρνηση του Κ.Δ.Α., το οποίο προεκλογικά είχε αναλωθεί σε υποσχέσεις παροχών, καθώς και αυξήσεις μισθών και συντάξεων.

2.1.1. Σύνοψη οικονομικής κατάστασης

Μετά από μια ισχυρή οικονομική ανάπτυξη με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ κατά 4,7% την περίοδο 2002-2014 και μία βραχυπρόθεσμη ανάκαμψη στα τέλη του 2014, ο ρυθμός ανάπτυξης μειώθηκε στις αρχές του 2015, ενώ ήταν ελαφρώς καλύτερος από τον αναμενόμενο κατά το 2ο τρίμηνο του 2015, κυρίως λόγω της αύξησης της εγχώριας δαπάνης.

Η οικονομία της Τουρκίας εξέπληξε ωστόσο τους αναλυτές κατά το 3ο τρίμηνο, σημειώνοντας ανάπτυξη κατά 4,0% έναντι του αντιστοίχου τριμήνου του προηγούμενου έτους. Το αποτέλεσμα υπερέβη τις προσδοκίες της αγοράς για αύξηση 2,7% και βελτιώθηκε περαιτέρω από την ανάπτυξη κατά 3,8% στο 2ο τρίμηνο. Επιπλέον, το 3ο τρίμηνο σηματοδότησε την ταχύτερη ανάπτυξη από το 2014 και τροφοδοτήθηκε κυρίως από τις δημόσιες δαπάνες και τη θετική συμβολή της καθαρής εξωτερικής ζήτησης. Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης επιβραδύνθηκε από 5,5% το 2ο τρίμηνο σε 3,4% το 3ο τρίμηνο. Οι κρατικές δαπάνες κατέγραψαν την ταχύτερη ανάπτυξη σε ενάμιση χρόνο, σημειώνοντας άλμα 7,8% σε ετήσια βάση, αντανακλώντας κυρίως την προεκλογική περίοδο. Η Τουρκική κυβέρνηση αναμένει ότι η οικονομία θα αναπτυχθεί κατά 3,0% το 2015 και 4,0% το 2016.

Η καταναλωτική και επιχειρηματική εμπιστοσύνη, μετά την σημαντική υποχώρηση που είχαν σημειώσει τον Σεπτέμβριο ανέκαμψαν το τελευταίο τρίμηνο του έτους. Οι δημόσιες επενδύσεις, κυρίως σε μεγάλα έργα υποδομών στους τομείς μεταφορών και παραγωγής ενέργειας [όπως ενδεικτικά τα υπό κατασκευή νέο σιδηροδρομικό δίκτυο υψηλής ταχύτητας και το νέο αεροδρόμιο (IGA, Istanbul Grant Airport) στην Κωνσταντινούπολη, το εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας στο Ακούγιου και η ολοκλήρωση του υποθαλάσσιου αγωγού νερού με τα κατεχόμενα της Κύπρου], έχουν σε γενικές γραμμές αποτελέσει αντιστάθμισμα στην ασταθή οικονομική δραστηριότητα.

2.1.2. Νέα οικονομικό σχέδιο της κυβέρνησης

Σε μία από τις πρώτες δηλώσεις του ο Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Μεχμέτ Σιμσέκ, υπεύθυνος για θέματα οικονομίας, τόνισε ότι θα ακολουθηθεί μια πιο ορθολογική νομισματική πολιτική, καθώς η χώρα είναι εκτεθειμένη στην διεθνή αγορά και οι αποταμιεύσεις δεν επαρκούν.¹⁸ Διαβεβαίωσε ακόμη τους διεθνείς επενδυτές ότι θα τηρηθούν οι δεσμεύσεις του Κ.Δ.Α. σχετικά με την δημοσιονομική πειθαρχία και τον σεβασμό της ανεξαρτησίας της Κεντρικής Τράπεζας της χώρας. Ωστόσο, το «Σχέδιο Δράσης», που ανακοίνωσε ο πρωθυπουργός Νταβούτογλου, απείχε πολύ από πολιτικές δημοσιονομικής πειθαρχίας, προώθησης της παραγωγικότητας και προσέλκυσης ξένων επενδυτών. Αντιθέτως, το σχέδιο υιοθετούσε μέτρα που επιβάρυναν τον προϋπολογισμό και συνέβαλαν τον εκτροχιασμό της οικονομίας, όπως οι οικονομικές παροχές σε νέους σπουδαστές και επιχειρηματίες, σε συνταξιούχους και δημόσιους υπαλλήλους.¹⁹ Η αντίδραση των αγορών ήταν τέτοια, που το χρηματιστήριο αξιών της Κωνσταντινούπολης σημείωσε σημαντική πτώση τις ημέρες που ακολούθησαν, καθώς τα μέτρα του σχεδίου έγιναν αντιληπτά ως κίνηση που επιβαρύνει την οικονομία της χώρας.

¹⁸ *Milliyet*, 'Şimşek'ten flaş açıklamalar', 7 Δεκεμβρίου 2015.

¹⁹ *Sabah*, 'Başbakan Davutoğlu Eylem Planını Açıkladı', 10 Δεκεμβρίου 2015.

Ένα τέτοιο μέτρο, που συνδέεται και με την παρατηρηθείσα βελτίωση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης, είναι η αναμενόμενη άνοδος κατά 30% του βασικού μισθού στις 1.300 Τουρκικές λίρες (\$445) από την 1^η Ιανουαρίου 2016, σύμφωνα και με τις προεκλογικές εξαγγελίες του κυβερνώντος κόμματος Κ.Δ.Α. Η άνοδος αυτή αφορά περίπου 5 εκατομμύρια εργαζόμενους (20% του εργατικού δυναμικού) και έχει εγείρει αντιδράσεις στον επιχειρηματικό τομέα, κυρίως στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας. Σύμφωνα με εκτιμήσεις (Reuters, 2015) το κόστος για τον ιδιωτικό τομέα αναμένεται να υπερβεί τα \$9,2 δις. Η κυβέρνηση, διά του Υπουργού Εργασίας, ανακοίνωσε, στις 30 Δεκεμβρίου, ότι προτίθεται για το 2016 να καλύψει το 40% του κόστους της αύξησης.

Το μέτρο βέβαια είναι αμφίβολης αποτελεσματικότητας για την τουρκική οικονομία. Κάποιες επιχειρήσεις έχουν ήδη εκφράσει πρόθεση για λόγους ανταγωνιστικότητας να μετακινηθούν σε γειτονικές χώρες, όπως στη Ρουμανία, Βουλγαρία, Μολδαβία και Αίγυπτο. Επίσης, η αύξηση αυτή αναμένεται να προκαλέσει αύξηση της αδήλωτης εργασίας, καθώς και αντικατάσταση του υπάρχοντος εργατικού δυναμικού με χαμηλόμισθους παράνομους Σύριους εργάτες, κυρίως σε νότιες περιοχές, όπως το Γκαζιαντέπ, η Σανλιούρφα, το Κακραμανμαράς, τα Άδανα και η Μερσίνα. Ως αποτέλεσμα η ανεργία αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω (10,3% τον Σεπτέμβριο) και οι πληθωριστικές πιέσεις να ενταθούν (ο ετήσιος πληθωρισμός ανήλθε σε 8,1% το Νοέμβριο).

2.1.3. Ξένες άμεσες επενδύσεις το 2015

Οι εισροές ΞΑΕ στην Τουρκία αυξήθηκαν κατά 32% την περίοδο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2015, έναντι της αντίστοιχης περιόδου του περασμένου έτους, και ανήλθαν σε \$12,6 δις.²⁰ Οι κύριοι τομείς προσέλκυσης ΞΑΕ κατά την περίοδο αυτή ήταν οι αντίστοιχοι των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, της μεταποίησης

²⁰ UNCTAD (2015), *World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance*, <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1245>, τελευταία πρόσβαση 29.12.2015.

και της ενέργειας. Σύμφωνα με πρόσφατο δελτίο τύπου του κρατικού φορέα Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT), οι ετήσιες εισροές ΕΑΕ κατά το 2015 εκτιμάται να υπερβούν τις αντίστοιχες κατά το προηγούμενο έτος, ήτοι τα \$12,1 δις.²¹

2.1.4. Οικονομική πρόβλεψη

Η οικονομική πρόβλεψη συνολικά δεν έχει αλλάξει σε σχέση με εκείνη προ δύο μηνών. Η αύξηση του ΑΕΠ αναμένεται να ανακάμψει σταδιακά κατά το 2015 και το 2016 συνολικά. Ωστόσο οι μετατοπίσεις στις παγκόσμιες χρηματοοικονομικές ροές αναμένεται να επιδεινώσουν περαιτέρω την αδυναμία της τουρκικής λίρας, να αυξήσουν τον συναλλαγματικό κίνδυνο και να περιορίσουν την αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ. Επίσης, η αντιπαράθεση με την Ρωσία και οι πρόσφατες ρωσικές κυρώσεις έχουν θέσει σε μεγάλο κίνδυνο όχι μόνο την πορεία των ρωσοτουρκικών εμπορικών σχέσεων, αλλά και της τουρκικής οικονομίας εν γένει.²²

2.2.1. Πώληση της Finansbank

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (Ε.Τ.Ε.) συμφώνησε με την Εθνική Τράπεζα του Κατάρ (QNB) για την πώληση του 99,81% των μετοχών της στην *Finansbank* προς συνολικό τίμημα ύψους 2,750 εκατ. Ευρώ (περίπου 3 δις δολάρια Η.Π.Α.). Η πώληση της θυγατρικής της Ε.Τ.Ε., όπως αναφέρει δελτίο Τύπου της ίδιας, εντάσσεται στο σχέδιο αναδιάρθρωσης και σχεδιασμού νέας μακροπρόθεσμης στρατηγικής της Τράπεζας, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικότερα τα

²¹ The Republic of Turkey Prime Ministry, Investment Support and Promotion Agency of Turkey (ISPAT), <http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/news/Pages/121115-turkey-jan-sep-fdi-up-32-pct.aspx>, τελευταία πρόσβαση 29.12.2015.

²² EIU (2015), The Economist Intelligence Unit, *Economic Data & Analysis of Turkey*, <http://country.eiu.com/turkey>, (τελευταία πρόσβαση: 29.12.2015).

κεφάλαιά της προς όφελος της ελληνικής οικονομίας.²³ Η εγκατάλειψη του αρχικού σχεδίου της πώλησης του 40% των μετοχών της θυγατρικής στην Τουρκία, την οποία η Ε.Τ.Ε. είχε αγοράσει καταβάλλοντας 5 δις δολάρια Η.Π.Α. το 2006, συνδέεται με την προσπάθεια της νέας διοίκησης της τράπεζας να ισχυροποιήσει την θέση της στην ελληνική αγορά. Η κίνηση όμως αυτή της Ε.Τ.Ε. να αποσύρει τις επενδύσεις της από την τουρκική αγορά, μάλιστα σε δυσμενείς συγκυρίες, σε σχέση με εκείνες που αγόρασε την *Finansbank*, ακυρώνει τους αρχικούς της στόχους. Η ολοκλήρωση της πώλησης υπόκειται στην έγκριση μιας σειράς φορέων της Τουρκίας και του Κατάρ.

2.2.2. Κυβερνοεπιθέσεις

Αμέσως μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι, η ομάδα χάκερ-ακτιβιστών Anonymous «κήρυξε πόλεμο» στο Ισλαμικό Κράτος (Ι.Κ), ξεκινώντας τη διαρροή στοιχείων λογαριασμών και ιστοσελίδων που συνδέονται με αυτό, ενώ απενεργοποίησε περίπου 20.000 λογαριασμούς twitter που το υποστήριζαν και δημοσιοποίησε ονόματα ατόμων στην Ευρώπη που λειτουργούν ως στρατολογητές του.²⁴ Ως απάντηση, το Ι.Κ., σύμφωνα με δημοσίευμα του «Business Insider», έστειλε μήνυμα στους εγγεγραμμένους (followers) στο Twitter του, δίνοντας οδηγίες, τόσο στα Αγγλικά όσο και στα Αραβικά, για την αποφυγή δικτυακών επιθέσεων από τους Anonymous.

Στη συνέχεια, οι Anonymous, το Νοέμβριο 2015, έδωσαν στη δημοσιότητα τα στοιχεία μίας εταιρείας (CloudFlare), η οποία, όπως υποστηρίζουν, παρέχει υπηρεσίες με μαχητικές ιστοσελίδες για το Ι.Κ.²⁵ Επίσης, υποστήριξαν ότι

²³ *Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος*, «Η πώληση της Finansbank στην Εθνική Τράπεζα του Κατάρ καθιστά την Εθνική Τράπεζα ως το ισχυρότερο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα στην Ελλάδα από πλευράς κεφαλαίων και ρευστότητας», Δελτίο Τύπου, 22 Δεκεμβρίου 2015.

²⁴ «Anonymous vs. ISIS: Who has the upper hand in social media war?», <http://www.cbsnews.com/news/anonymous-vs-isis-social-media-war/>, November 24, 2015.

²⁵ «Anonymous: Επιχείρηση της Silicon Valley βοηθά το Ισλαμικό Κράτος», <http://www.skai.gr/news/technology/article/300451/anonymous-epiheirisi-tis-silicon-valley-voitha-to-islamiko-kratos-/#ixzz3watkaOmh>

απέτρεψαν τρομοκρατικό χτύπημα του Ι.Κ. στην Ιταλία, χωρίς να έχουν γίνει περισσότερες πληροφορίες γνωστές, ενώ ανέφεραν ότι θα συνεχίσουν τον πόλεμο εναντίον του.²⁶

Οι Anonymous, στο τέλος Δεκεμβρίου 2015, εξαπέλυσαν κυβερνοεπίθεση στην Τουρκία δημιουργώντας πρόβλημα σε 40.000 περίπου τουρκικές ιστοσελίδες, ενώ απείλησαν ότι θα εξαπολύσουν μαζική επίθεση σε συστήματα ασφαλείας, τουρκικές βιομηχανίες, αεροδρόμια και, κυρίως, τράπεζες.²⁷ Αυτό γιατί, όπως χαρακτηριστικά υποστήριξαν: «Η Τουρκία στηρίζει το Ι.Κ., αγοράζοντας πετρέλαιο από αυτό και επιτρέποντας στους μαχητές του να νοσηλευτούν (στη χώρα). Δεν δεχόμαστε ότι ο Ερντογάν, ηγέτης της Τουρκίας, βοηθά το Ι.Κ.. Εάν δεν σταματήσετε να στηρίζεται το Ι.Κ., θα συνεχίσουμε να πραγματοποιούμε επιθέσεις κατά του διαδικτύου σας».²⁸

Η Τουρκία δέχτηκε νέα διαδικτυακή επίθεση με “denial of service” (DDoS), σύμφωνα με την σύμφωνα με την εφημερίδα *Hurriyet*,²⁹ από τις 14 Δεκεμβρίου και για 4 ολόκληρες μέρες, από Ρώσους χάκερ (αν και δεν υπάρχουν ακριβείς αποδείξεις για αυτό),³⁰ με αποτέλεσμα πάνω από 400.000 ιστοσελίδες που είχαν κατάληξη domain.tr, να έχουν σοβαρά προβλήματα λειτουργίας, αποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την αδυναμία της Τουρκίας σε κάθε κυβερνοεπίθεση.³¹

²⁶ *CNN Greece*, «Οι Anonymous απέτρεψαν χτύπημα του ISIS στην Ιταλία», 27 Δεκεμβρίου 2015, <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/16673/oi-anonymous-apatrepsan-xytipima-toy-isis-stin-italia/>

²⁷ *Cumhuriyet*, “Anonymous üstlendi: Bankaların ve Bakanlığın sistemleri çöktü”, 24 Δεκεμβρίου 2015.

²⁸ «Στο στόχαστρο των Anonymous η Τουρκία για την ‘υποστήριξη’ της στο Ισλαμικό Κράτος», *Ta NEA*, 23.12.2015, <http://www.tanea.gr/news/world/article/5321501/sto-stoxastro-twn-anonymous-h-toyrkia-gia-thn-yposthriksh-ths-sto-islamiko-kratos/>

²⁹ “Turkey under cyberattack by Russia: Report”, December 17, 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-under-cyberattack-by-russia-report.aspx?pageID=238&nID=92685&NewsCatID=353>

³⁰ *Hurriyet*: «Ρωσική κυβερνοεπίθεση εναντίον της Τουρκίας», http://www.huffingtonpost.gr/2015/12/17/kyvernoepidesh-tourkia_n_8829956.html

³¹ “Cyberattacks reveal Turkey’s weaknesses”, [http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-cyber-attacks-reveal-technological-weakness.html?utm_source=Al-Monitor+Newsletter+\[English\]&utm_campaign=a315908cf7-December_30_2015&utm_medium=email&utm_term=0_28264b27a0-a315908cf7-102491433#](http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-cyber-attacks-reveal-technological-weakness.html?utm_source=Al-Monitor+Newsletter+[English]&utm_campaign=a315908cf7-December_30_2015&utm_medium=email&utm_term=0_28264b27a0-a315908cf7-102491433#), December 29, 2015.

Στο πλαίσιο του διεθνούς κυβερνοπολέμου και σύμφωνα με πρόσφατο δημοσίευμα της *Wall Street Journal*, Ιρανοί χάκερς, πριν από δύο χρόνια απέκτησαν πρόσβαση στον έλεγχο ενός μικρού φράγματος σε απόσταση περίπου 20 μιλίων από τη Νέα Υόρκη, δημιουργώντας έτσι σοβαρότατους προβληματισμούς όσον αφορά την ετοιμότητα των Η.Π.Α. σε περίπτωση μαζικής «κυβερνοεπίθεσης» από εχθρικές δυνάμεις.³² Οι προβληματισμοί επιτάθηκαν μετά τις επιθέσεις στο Παρίσι. Χαρακτηριστικά, ο Βρετανός Υπουργός Οικονομικών Τζορτζ Όσμπορν, δήλωσε ότι η Βρετανία είναι υποχρεωμένη να αμυνθεί απέναντι σε μια πιθανή ηλεκτρονική επίθεση από το Ι.Κ., υποστηρίζοντας ότι γνωρίζουν ήδη πως σχεδιάζει να κάνει κυβερνοεπιθέσεις και για το λόγο αυτόν οι δαπάνες της κυβερνοασφάλειας περίπου θα διπλασιαστούν μέχρι το 2020, φτάνοντας τα 9,1 δισεκατομμύρια λίρες Αγγλίας.³³ Μία τέτοια επίθεση θεωρείται ότι έγινε στο τέλος Δεκεμβρίου 2015, όταν οι ψηφιακές υπηρεσίες και λειτουργίες του διεθνούς δημοσιογραφικού οργανισμού BBC διακόπηκαν λόγω άρνησης υπηρεσιών (DDoS), όπως ανέφερε το ίδιο το BBC.³⁴

Η πιθανή αδυναμία των Δυτικών κρατών σε μελλοντικές κυβερνοεπιθέσεις, προβληματίζει ακόμα περισσότερο, όταν κατά την διάρκεια του 2016 αναμένεται σοβαρή άνοδος της κυβερνοκατασκοπείας και της ψηφιακής κατασκοπείας και μεγαλύτερη εστίαση σε κακόβολα προγράμματα που δεν αφήνουν πλέον ηλεκτρονικά ίχνη, με αποτέλεσμα την πιο δύσκολη αντιμετώπιση τους, όπως ανακοίνωσε ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Πληροφορικής & Επικοινωνιών Ελλάδας (ΣΕΠΕ) στην ιστοσελίδα του. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξαν κατά την διάρκεια συζητήσεων στο Ευρωπαϊκό Cyber Security Weekend, όπου αναφέρθηκε ότι το

³² WSJ: “Ιρανοί χάκερ στόχευσαν φράγμα στη Νέα Υόρκη το 2013”, 21.12.2015, <http://www.naftemporiki.gr/story/1045224/wsJ-iranoi-xaker-stoxeusan-fragma-sti-nea-yorki-to-2013>

³³ «Ο κυβερνοπόλεμος μετά τις επιθέσεις στο Παρίσι: Anonymous εναντίον Ισλαμικού Κράτους», <http://www.naftemporiki.gr/story/1031618/o-kubernopolemos-meta-tis-epitheseis-sto-parisi-anonymous-enantion-islamikou-kratous>, 17.12.2015.

³⁴ «Κυβερνοεπίθεση δέχτηκε η ιστοσελίδα του BBC», 31.12.2015, <http://www.naftemporiki.gr/story/1048913/kubernoepithesi-dextike-i-istoselida-tou-bbc>.

επερχόμενο Internet-of-Things θα δώσει την δυνατότητα δημιουργίας νέων κακόβουλων προγραμμάτων σε νέους στόχους, που θα γίνουν έτσι και πιο τρωτοί, και πλέον σε όλες τις συσκευές σταθερές και φορητές ανεξάρτητος λογισμικού.³⁵

Όσον αφορά την Ελλάδα, στα μέσα Νοεμβρίου 2015, μία ομάδα με το όνομα «Armada Collective», στοχοποίησε τις διαδικτυακές τραπεζικές συναλλαγές τριών Ελληνικών τραπεζών, ζητώντας λύτρα σε bitcoin για να σταματήσουν τις κυβερνοεπιθέσεις, ενώ σύμφωνα με δημοσίευμα των *International Business Times*, πρόκειται για μια νέα ομάδα που έχει ως στόχο το «κατέβασμα» και το μπλοκάρισμα των webmail providers και άλλων ηλεκτρονικών υπηρεσιών, μέσω επιθέσεων DDoS (Distributed Denial of Service), προκειμένου να ζητήσουν λύτρα.³⁶

2.3. Αμυντικά-τεχνολογικά θέματα

Σύμφωνα με τουρκικές πηγές, η Άγκυρα φαίνεται να εγκατέλειψε το σχέδιο εξαγοράς πυραυλικών συστημάτων από κινεζική εταιρεία (CPMIEC) ύψους 3,4 δις δολάρια Η.Π.Α.³⁷ Η απόφαση εντάσσεται στην προσπάθεια της Άγκυρας να διατηρήσει αλώβητες τις σχέσεις της με την Δύση και κυρίως το ΝΑΤΟ, καθώς δεχόταν πιέσεις και κριτική τα τελευταία περίπου δύο χρόνια για την αρχική της απόφαση.

³⁵ Άνοδος της κυβερνοκατασκοπείας το 2016, 25.11.2015, <http://www.naftemporiki.gr/story/1035419/anodos-tis-kubernokataskopeias-to-2016>

³⁶ «Armada Collective: Οι 'χάκερ-εκβιαστές' που στοχοποίησαν τις ελληνικές τράπεζες», <http://www.naftemporiki.gr/story/1037478/armada-collective-oi-xaker-ekbiastes-pou-stoxopoiisan-tis-ellinikes-trapezes>, 30.11.2015.

³⁷ *Hurriyet Daily News*, 'Turkey abandons decision to purchase Chinese missile defense system', 15 Νοεμβρίου 2015.

3. ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

3.1. Ιράκ

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την κεντρική κυβέρνηση της Βαγδάτης επιδεινώθηκαν στις αρχές Δεκεμβρίου, όταν με εντολή της Άγκυρας οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις αύξησαν την παρουσία τους σε στρατιωτικές βάσεις στο Βόρειο Ιράκ με το πρόσχημα των αντι-εξτρεμιστικών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις της Τουρκίας έλαβαν χώρα στο πλαίσιο συμφωνίας με την Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή (Κ.Α.Π.) του Βορείου Ιράκ, βάσει της οποίας η Άγκυρα εκπαιδεύει ήδη τοπικές δυνάμεις, κυρίως Πεσμεργκά, σε διάφορα στρατόπεδα του Βορείου Ιράκ, ώστε να υποστηριχθεί ο αγώνας εναντίον του αυτοαποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους».³⁸ Ο Πρόεδρος Ερντογάν επικαλέστηκε ακόμη συμφωνία με τον Ιρακινό πρωθυπουργό, Χαϊντάρ Ιμπαντί, κατά την επίσκεψή του στην Τουρκία τον Δεκέμβριο του 2014, όταν, σύμφωνα με ισχυρισμούς του Ερντογάν, ο Ιμπαντί ζήτησε από την Άγκυρα στήριξη στο θέμα της εκπαίδευσης ιρακινών.³⁹ Γεγονός είναι, ωστόσο, ότι η κεντρική κυβέρνηση της Βαγδάτης ζήτησε από την Άγκυρα να αποσύρει τα στρατεύματά της, προσφεύγοντας στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, με το επιχείρημα ότι η ανάπτυξη των τουρκικών στρατευμάτων στην περιοχή έγινε δίχως να ζητηθεί η άδειά της.⁴⁰

Η στάση των Η.Π.Α., οι οποίες συμμετέχουν επίσης στην προσπάθεια θωράκισης του ιρακινού στρατού και καταπολέμησης του «Ισλαμικού Κράτους», δήλωσαν ότι γνώριζαν για τις τουρκικές κινήσεις, αλλά ότι αυτές δεν εντάσσονταν στο πλαίσιο των συμμαχικών δραστηριοτήτων και έγιναν δίχως την συγκατάθεση του Ιράκ.⁴¹ Μάλιστα, ο αμερικανός Αντιπρόεδρος, Τζο Μπάϊντεν, δήλωσε ότι οι Η.Π.Α. σέβονται την εδαφική ακεραιότητα του Ιράκ και ότι αναμένουν το ίδιο και

³⁸ Arslan Rengin, 'Türkiye Başika'da ne yapılıyor?', *BBC (τουρκόφωνη έκδοση)*, 18 Δεκεμβρίου 2015.

³⁹ *Takvim*, 'Erdoğan: Türk askerini İbadi istedi', 10 Δεκεμβρίου 2015.

⁴⁰ Charbonneau Louis, 'Iraq urges U.N. council to demand immediate Turkish troop withdrawal', *Reuters*, 11 Δεκεμβρίου 2015, και http://www.todayszaman.com/diplomacy_iraqi-president-says-turkish-deployment-inside-iraq-violates-international-law_406188.html.

⁴¹ Lederman Josh, 'US says Turkey put reinforcements in Iraq without consent, calls on Turkey to withdraw', *Associated Press*, 16 Δεκεμβρίου 2015.

από την Τουρκία, ζητώντας την άμεση αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων.⁴² Η Άγκυρα, ανταποκρινόμενη στις διεθνείς πιέσεις, είχε ήδη σχεδιάσει την μερική αποχώρηση των στρατιωτικών της δυνάμεων από την περιοχή.⁴³ Η ένταση που δημιουργήθηκε αποδόθηκε από την Άγκυρα στην επιρροή που ασκεί η Τεχεράνη στη Βαγδάτη και τις σεκταριστικές πολιτικές που ασκούν το Ιράν και το Ιράκ στην περιοχή.⁴⁴ Η οπορτουνιστική εξωτερική πολιτική, ωστόσο, που ακολουθεί η Άγκυρα, τόσο στην Μέση Ανατολή όσο και σε άλλες περιοχές, φαίνεται ότι έχει δυσανεμίσει όχι μόνο γειτονικές χώρες, αλλά και της μεγάλες δυνάμεις. Τόσο η στάση της Ρωσίας, όσο και των Η.Π.Α., οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στο Συριακό, καθώς και στην αντιμετώπιση του «Ισλαμικού Κράτους», επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση.

3.2. Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή του Βορείου Ιράκ

Με την κατάσταση στο Ιράκ και στη Συρία να διατηρεί την κρισιμότητά της, στις αρχές Νοεμβρίου η Άγκυρα επιχείρησε να καλλιεργήσει το καλό επίπεδο επαφών με την Κουρδική Αυτόνομη Περιοχή του Βορείου Ιράκ. Σε επίσκεψη που πραγματοποίησε ο τούρκος υπηρεσιακός Υπουργός Εξωτερικών, Φερντιντίν Σινιρλιόγλου, στην πρωτεύουσα της Κ.Α.Π., Αρμπίλ, συζήτησε με τους Μασούτ και Νετσιρβάν Μπαρζανί θέματα που άπτονται των εξελίξεων στην Μέση Ανατολή, με έμφαση στον συριακό εμφύλιο. Ο τούρκος Υπουργός τόνισε την σημασία της ανάπτυξης και σταθερότητας της Κ.Α.Π., ενώ διερεύνησε τις πιθανότητες συνεργασίας ενάντια στην τρομοκρατία.⁴⁵

⁴² *The White House*, 'Readout of Vice President Biden's Call with Iraq's Prime Minister Haider al-Abadi', *Office of the Vice President*, 16 Δεκεμβρίου 2015.

⁴³ Arango Tim, 'After protests, Turkey withdraws some troops from Iraq', *The New York Times*, 14 Δεκεμβρίου 2015.

⁴⁴ *Hürriyet*, 'Cumhurbaşkanı Erdoğan: Irak Başbakanı bugüne kadar neden sessiz kaldı?', 10 Δεκεμβρίου 2015.

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 'Dışişleri Bakanı Sinirlioğlu: Türkiye Kürdistan'ın ilerlemesinden yana', 4 Νοεμβρίου 2015.

Ένα μήνα μετά επισκέφτηκε την Άγκυρα ο Πρόεδρος της Κ.Α.Π., Μασούντ Μπαρζανί. Στην προγραμματισμένη διήμερη επίσκεψή του στην Τουρκία ο Μπαρζανί συναντήθηκε πρώτα με κρατικούς αξιωματούχους, όπως ο διοικητής της Μ.Ι.Τ., Χακάν Φιντάν, ο οποίος την επομένη μετέβη στην Βαγδάτη για συνομιλίες.⁴⁶ Κατά την προγραμματισμένη αυτή επίσκεψη ο Μπαρζανί συνάντησε την τουρκική ηγεσία και συζήτησε τρόπους συνεργασίας στην καταπολέμηση του «Ισλαμικού Κράτους».⁴⁷ Η επίσκεψη έλαβε χώρα λίγες μέρες μετά από το επεισόδιο στην Μοσούλη. Ερωτηθείς για το θέμα ο Μπαρζανί ανέφερε ότι υπήρξε παρεξήγηση, καθώς επρόκειτο για αλλαγή φρουράς και ότι οι σταθμευμένες στην Μοσούλη τουρκικές δυνάμεις παρείχαν εκπαίδευση στους Άραβες σε εθελοντική βάση.⁴⁸

Η στήριξη και κάλυψη που παρείχε ο Κούρδος ηγέτης, επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό τις στενές επαφές και σχέσεις της Άγκυρας με την Αρμπίλ και, ιδιαίτερα, με την οικογένεια Μπαρζανί. Η αξιοσημείωτη αυτή σταθερότητα στην προσέγγιση, η οποία ξεκίνησε στα μέσα του 2008, συνδέεται με τις περιφερειακές εξελίξεις. Αφενός η απομόνωση της Άγκυρας στην περιοχή και ο τερματισμός των ειρηνευτικής διαδικασίας με τους Κούρδους της Τουρκίας, καθιστά όλο και πιο σημαντική την Αρμπίλ στην πρώτη και, αφετέρου, η αύξηση της Σιϊτικής επιρροής στην Βαγδάτη και οι πιέσεις που ασκεί το «Ισλαμικό Κράτος», αναγκάζει την κουρδική ηγεσία να στραφεί σε πολιτικές εξισορρόπησης της απειλής.

Η πολιτική αυτή της Τουρκίας έναντι των Κούρδων του Ιράκ έρχεται σε αντίφαση με εκείνη που ακολουθεί έναντι των Κούρδων της Συρίας, οι οποίοι αναδεικνύονται στο μεγαλύτερο πρόβλημά της. Αυτοί, στα τέλη Δεκεμβρίου,

⁴⁶ *Takvim*, 'Özel ziyaret', 11 Δεκεμβρίου 2015.

⁴⁷ "Barzani Gets Warm Welcome in Ankara amid Turkey-Iraq Tensions", *Hurriyet Daily News*, 9/12/2015 <http://www.hurriyetdailynews.com/barzani-gets-warm-welcome-in-ankara-amid-turkey-iraq-tensions-.aspx?pageID=238&nID=92319&NewsCatID=510> ; "Turkish President, PM Meet Iraqi Kurdish PM", *Hurriyet Daily News*, 27/12/2015 <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-president-pm-meet-iraqi-kurdish-pm----- .aspx?pageID=238&nID=93049&NewsCatID=510> .

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 'Barzani, Türkiye görüşmelerinin perde arkasını anlattı', 10 Δεκεμβρίου 2015.

ανακατέλαβαν το φράγμα Τισρίν (στην τεχνητή λίμνη Άσαντ, βόρεια Συρία) και προήλασαν δυτικά του ποταμού Ευφράτη – παραβιάζοντας την «κόκκινη γραμμή» της Άγκυρας περί της μη συνένωσης των Κουρδικών καντονίων του Κομπάνι και του Αφρίν. Προς το παρόν η Άγκυρα δεν έχει υλοποιήσει την δέσμευσή της για εισβολή στην βόρεια Συρία σε περίπτωση προέλασης των Κούρδων δυτικά του ποταμού Ευφράτη.⁴⁹

3.3. Ισραήλ

Μικρή πρόοδος φάνηκε να σημειώνεται στις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ μετά την διαρροή στον Τύπο της επίτευξης μίας συμφωνίας μεταξύ εκπροσώπων της Ισραηλινής και της Τουρκικής κυβέρνησης στην Ελβετία. Την προσέγγιση επιδίωξε η Τουρκία, λόγω της δυσχερούς θέσης στην οποία περιήλθε μετά την κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους.⁵⁰

Σύμφωνα με δημοσιεύματα, η κυβέρνηση Νετανιάχου είναι έτοιμη να καταβάλει αποζημίωση ύψους 20 εκατομμυρίων δολαρίων Η.Π.Α. στα θύματα του πλοίου «Μαβί Μαρμαρά». Σε αντάλλαγμα η Άγκυρα καλείται: α) να ακυρώσει με νόμο όλες τις προσφυγές που εκκρεμούν στα τουρκικά δικαστήρια εναντίον των ισραηλινών στρατιωτών, οι οποίοι συμμετείχαν στην επιχείρηση κατάληψης του «Μαβί Μαρμαρά», και β) να περιορίσει την δράση των αξιωματούχων της Χαμάς, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην Τουρκία. Εντύπωση προκαλεί, ωστόσο, το γεγονός ότι, σύμφωνα με την αντιπολιτευόμενη *Zaman*, η Άγκυρα δεν είχε θέσει αρχικά ως όρο την άρση του αποκλεισμού της Γάζας.⁵¹ Τελικά, αυτό έγινε με κάθε επισημότητα στα τέλη Δεκεμβρίου.

⁴⁹ Natasha Bertrand, “Kurds Defy Turkey, Cross Euphrates in Syria”, *Business Insider*, 30/12/2015 <http://www.businessinsider.com/kurds-turkey-euphrates-syria-2015-12>

⁵⁰ http://www.todayszaman.com/diplomacy_deal-to-normalize-ties-with-israel-driven-by-turkeys-isolation-in-region_407402.html.

⁵¹ *Zaman*, ‘Ankara, Gazze şartından geri adım attı, İsrail’le normalleşmede anlaştı’, 18 Δεκεμβρίου 2015.

Για ποιους λόγους εμφανίζεται ως ευνοϊκή η παρούσα συγκυρία για την ισραηλινο-τουρκική επαναπροσέγγιση; Πέντε χρόνια μετά το επεισόδιο του «Μαβί Μαρμαρά», η νέα πραγματικότητα που διαμόρφωσαν οι Αραβικές εξεγέρσεις έφερε Ισραήλ και Τουρκία στο επίκεντρο ενός εξαιρετικά πολύπλοκου σχηματισμού σύγκρουσης. Η αναθέρμανση των σχέσεων Τελ Αβίβ-Άγκυρας θα βελτιώνει τη σχετική θέση τους στο περιφερειακό υποσύστημα, του οποίου η ισορροπία διαμορφώνεται από δύο αλληλοεξαρτώμενες και συνδεδεμένες αντιπαραθέσεις. Το Ισραήλ αντιμετωπίζει τις εξελίξεις υπό το πρίσμα της πρώτης, του συγκρουσιακού ανταγωνισμού του με το Ιράν και τον αποκαλούμενο «Άξονα της Αντίστασης», ο οποίος περιλαμβάνει το συριακό καθεστώς και την οργάνωση Χεζμπολάχ του Λιβάνου. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία φαίνεται να εγκαταλείπει τον ρόλο του μεσολαβητή και συμμετέχει πλέον ενεργά, στο πλευρό του Ριάντ, στο συγκρουσιακό δίπολο Σαουδικής Αραβίας – Ιράν, το οποίο έχει λάβει και μία έντονη σεκταριστική διάσταση υπό τη μορφή Σουνιτών εναντίον Σιϊτών σε πολυάριθμα μέτωπα από τον Λίβανο μέχρι την Υεμένη.

Ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία εξελίχθηκε σταδιακά στο κατεξοχήν πεδίο αντιπαραθέσης στην περιφέρεια, όπου εμπλέκεται πλήθος παραγόντων: μη-κρατικοί δρώντες, περιφερειακές και πλανητικές δυνάμεις. Οι πολιτικές επιδιώξεις του Ισραήλ και της Τουρκίας, αναφορικά με την συριακή σύγκρουση, μπορεί να μην ταυτίζονται, αλλά δεν είναι και ασύμβατες. Ισραηλινοί αναλυτές,⁵² διέγνωσαν ήδη από τα πρώτα χρόνια του πολέμου την δυνατότητα αποφασιστικής παρέμβασης που θα τους έδινε μια συμμαχία με την Τουρκία, η οποία θα περιελάμβανε τις Δυτικές δυνάμεις και τα λεγόμενα μετριοπαθή Αραβικά κράτη. Η εν λόγω συμμαχία θα προωθούσε την άνοδο στην εξουσία ενός νέου φιλικά διακείμενου καθεστώτος, το οποίο θα διέκοπτε τις στενές σχέσεις με το Ιράν και τη Ρωσία. Τελικά, ήταν η δυναμική είσοδος της Μόσχας στο πλευρό των δυνάμεων του Άσαντ, τον Σεπτέμβριο του 2015, και το περιστατικό της κατάρριψης του ρωσικού μαχητικού που οδήγησαν σε κλιμάκωση της έντασης μεταξύ Ρωσίας και

⁵² Eyal Zisser, *The Crisis in Syria, Threats and Opportunities for Israel*, in *Strategic Survey for Israel 2012-2013*, eds. Anat Kurz and Shlomo Brom, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2013.

Τουρκίας και δόθηκε το έναυσμα για τις διπλωματικές προσπάθειες επανεκκίνησης μίας τουρκο-ισραηλινής συνεργασίας.

Οι εξελίξεις στη Συρία αποτελούν ιδιαίτερα υψηλό διακύβευμα για την ασφάλεια τόσο του Ισραήλ όσο και της Τουρκίας και τα δύο κράτη βρίσκονται - για διαφορετικούς λόγους - στο ίδιο στρατόπεδο. Η Άγκυρα ήρθε αντιμέτωπη με το ζήτημα της αυτονομιστικής δράσης των Σύρων Κούρδων που συνδέονται με το ΡΚΚ, το οποίο απειλεί διαχρονικά την ενότητα του τουρκικού κράτους. Για τον παραπάνω λόγο η τουρκική Κυβέρνηση επέδειξε το λιγότερο ανοχή - αν και υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι παρείχε και βοήθεια - σε σαλαφιστικές τζικαντιστικές οργανώσεις, όπως το Ισλαμικό Κράτος και το Μέτωπο αλ-Νούσρα, οι οποίες μάχονται τους Κούρδους της περιοχής. Παράλληλα, οι εν λόγω ακραίες ισλαμιστικές ομάδες, παρά το γεγονός ότι είναι διακηρυγμένοι εχθροί του Ισραήλ, πολεμούν εναντίον των κύριων αντιπάλων του - της Λιβανέζικης οργάνωσης Χεζμπολάχ και των Ιρανών. Το Τελ Αβίβ παρακολουθεί την αποδυνάμωση των αντιπάλων του στο συριακό μέτωπο, όπου για την Χεζμπολάχ οι απώλειες υπολογίζεται ότι φτάνουν ήδη στο ένα τρίτο του συνόλου των ενεργών της μαχητών.

Μια πιθανή ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ θα δημιουργήσει και το κατάλληλο πλαίσιο για την αναθέρμανση των οικονομικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον τουρκικό Τύπο, μετά την οριστικοποίηση της συμφωνίας, οι δύο χώρες θα προχωρήσουν σε συνεργασία στον τομέα της ενέργειας.⁵³ Στο ενδεχόμενο αυτό, οι ίδιες πηγές θεωρούν ότι η Τουρκία όχι μόνο θα αγοράζε το ισραηλινό φυσικό αέριο, αλλά θα συμμετείχε και στην κατασκευή των απαραίτητων αγωγών. Το ενδεχόμενο ομαλοποίησης των τουρκο-ισραηλινών σχέσεων και η ανάπτυξη συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα, συμβάλλει στην μείωση της απομόνωσης της Τουρκίας, ενώ αυξάνει τις εναλλακτικές που έχει το Ισραήλ. Η εξέλιξη αυτή συνιστά πρόκληση για την ισραηλινή ηγεσία, η οποία ενδέχεται στο μέλλον να βρεθεί ενώπιον του διλήμματος επιλογής μεταξύ

⁵³ *Zaman*, 'Ankara, Gazze şartından geri adım attı...', ο.π.

υφιστάμενων στρατηγικών αξόνων και συνεργασιών, σε περίπτωση που μεταβληθούν οι συγκυρίες.

Συνοψίζοντας, υφίστανται ισχυρά κίνητρα για την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας λόγω α) της υπό διαμόρφωση και ταχύτητα μεταβαλλόμενης περιφερειακής ισορροπίας δυνάμεων – στην οποία τα δύο κράτη βρίσκονται προς αναζήτηση συμμαχιών, β) των κοινών επιδιώξεών τους στο συριακό μέτωπο, και γ) των προοπτικών συνεργασίας στο ενεργειακό πεδίο. Παρ' όλα αυτά η επίτευξη της συμφωνίας δεν θα αποτελέσει απλή υπόθεση, ούτε θα σημάνει απαραίτητα την μακροπρόθεσμη συνεργασία των δύο πλευρών. Αρχής γενομένης από τα προαπαιτούμενα της συμφωνίας, ο περιορισμός της συνεργασίας του τουρκικού κράτους με την Παλαιστινιακή οργάνωση Χαμάς και η ζητούμενη απέλαση του Σαλέχ Αλ Αρούρι, θα αποτελέσουν αγκάθι για την τουρκική Κυβέρνηση, η οποία έχει επενδύσει πολλά στην εικόνα της στον μουσουλμανικό κόσμο ως προστάτιδα των Παλαιστινίων. Είναι χαρακτηριστικό, ότι μόλις δύο ημέρες μετά τη συνάντηση της Ζυρίχης, ο Τούρκος Πρόεδρος δέχτηκε τον ηγέτη της Χαμάς Χαλέντ Μεσάλ.⁵⁴

Το γεγονός ότι ο όρος της άρσης του αποκλεισμού της Γάζας τέθηκε από την τουρκική κυβέρνηση μετά την δημοσιοποίηση του σχεδίου συμφωνίας συνδέεται πιθανότατα με τους στρατηγικούς υπολογισμούς της Άγκυρας, η οποία δεν θέλει να δυσαρεστήσει κάποιους συμμάχους της στον αραβικό κόσμο. Η επιμονή της τουρκικής κυβέρνησης στο θέμα της Γάζας, σκοπεύει, αφενός, να πιέσει το Ισραήλ να υποχωρήσει στο θέμα αυτό και, αφετέρου, να εμφανίσει μια τέτοια υποχώρηση ως επιτυχία στον αραβικό κόσμο, πετυχαίνοντας ταυτόχρονα την συναίνεσή του για επαναπροσέγγιση με το Τελ Αβίβ.

Πέρα από τα συγκεκριμένα θέματα, σημεία έντασης μεταξύ των δύο κρατών θα μπορούσαν να προκύψουν λόγω αντικρουόμενων πολιτικών σε ζητήματα

⁵⁴ <http://www.haaretz.com/middle-east-news/1.692738>

υψηλής προτεραιότητας, όπως είναι το Κουρδικό, στο οποίο το Ισραήλ είναι κάθε άλλο παρά αρνητικό στο ενδεχόμενο δημιουργίας μίας Κουρδικής κρατικής οντότητας, ή το Παλαιστινιακό, το οποίο μπορεί να αναφλεγεί ανά πάσα στιγμή. Εν κατακλείδι, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι από την λεκτική αντιπαράθεση Ερντογάν-Πέρεζ στο Νταβός και την επιθετική αντι-ισραηλινή ρητορική του Τούρκου Προέδρου φτάσαμε στις δηλώσεις του ότι η Τουρκία έχει ανάγκη το Ισραήλ.

3.4. Σαουδική Αραβία

Κατά την επίσκεψη του Τούρκου Προέδρου στη Σαουδική Αραβία, στις 29 Δεκεμβρίου 2015, συμφωνήθηκε η σύσταση στρατηγικού συμβουλίου συνεργασίας, στα πρότυπα των υφιστάμενων συμβουλίων, καθώς και η πραγματοποίηση σημαντικών σαουδαραβικών επενδύσεων στην Τουρκία.⁵⁵ Συγκεκριμένα το Ριάντ δεσμεύτηκε σε επένδυση ύψους 613 δις δολαρίων Η.Π.Α., κυρίως στον τομέα της ενέργειας, έως το 2020.⁵⁶ Η σαουδαραβική επένδυση στη χώρα θα συμβάλλει στην ενεργειακή ανεξάρτηση της Τουρκίας από την Ρωσία.

3.5. Αίγυπτος

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Αίγυπτο παραμένουν παγωμένες. Ωστόσο φαίνεται πως στο παρασκήνιο γίνονται προσπάθειες εκ μέρους της Τουρκίας να αποκαταστήσει τις σχέσεις της, για τους ίδιους περίπου λόγους που επιχειρεί να το κάνει και με το Ισραήλ. Η Αίγυπτος καθίσταται ελκυστική για την Τουρκία, καθώς διαθέτει φυσικό αέριο και, κυρίως, φαίνεται πως στο αλίπεδο Zohr έχει ανακαλύψει το μεγαλύτερο κοιτάσμα φυσικού αερίου στη Μεσόγειο, το οποίο εκτιμάται πως περιέχει 30 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια (TCF) φυσικού αερίου (που ισοδυναμεί με 5,5 δισεκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου).

⁵⁵ <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/177721/World/Region/Saudi-Arabia,-Turkey-to-set-up-strategic-cooperati.aspx>

⁵⁶ *Akşam*, '613 milyar dolarlık proje Türk firmalarını bekliyor', 30 Δεκεμβρίου 2015.

Εν τω μεταξύ, η Αίγυπτος δραστηριοποιήθηκε στις διαπραγματεύσεις για τη Συρία, χωρίς να θέτει ζήτημα εκ των προτέρων ζήτημα αποχώρησης του Άσαντ.⁵⁷ Παράλληλα, ως γνωστόν, συνεχίζει την προσέγγισή της με την Ελλάδα και την Κύπρο και, στις 9 Δεκεμβρίου 2015, ο Αιγύπτιος Πρόεδρος Αμπντέλ Φατάχ αλ-Σίσι συναντήθηκε στην Αθήνα με τον Έλληνα Πρωθυπουργό Αλέξης Τσίπρα και τον Κύπριο Πρόεδρο Νίκο Αναστασιάδη, και στη «Διακήρυξη της Αθήνας»⁵⁸ συμφώνησαν σε θέματα οριοθέτησης θαλάσσιων ζωνών και συνεργασίας στον οικονομικό, πολιτικό, αλλά και στρατιωτικό τομέα. Η συνεργασία στον τελευταίο τομέα φαίνεται σημαντική, καθώς η Αίγυπτος, αλλά και Δυτικά κράτη, όπως η Γαλλία,⁵⁹ ετοιμάζονται να αντιμετωπίσουν τους οπαδούς του Ι.Κ. στη Λιβύη.

⁵⁷ <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/173833/Egypt/Politics-/Egypys-foreign-minister-to-attend-Syria-talks-in-N.aspx>

⁵⁸ <http://www.naftemporiki.gr/story/1040707/ti-diakiruksi-tis-athinas-upografoun-tsipras-sisi-anastasiadis>

⁵⁹ http://www.francetvinfo.fr/monde/libye/securite-la-libye-prochaine-cible-de-la-france_1243040.html

4. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΡΩΣΙΑ

4.1. Ρωσικές επιχειρήσεις στη Συρία

Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις εισήλθαν σε κρίση όταν οι επιθέσεις των καθεστωτικών δυνάμεων της Συρίας (αλ-Άσαντ) εναντίον των Τουρκομένων, που ζουν στα νότια της Αλεξανδρέτας, αυξήθηκαν στα μέσα Νοεμβρίου. Η στήριξη που παρείχε η ρωσική αεροπορία, η οποία είχε συμμετάσχει σε παρόμοιες επιχειρήσεις ένα μήνα πριν, τον Οκτώβριο,⁶⁰ προκάλεσε την αντίδραση της Άγκυρας. Η τουρκική κυβέρνηση κάλεσε τον Ρώσο πρόεδρο στο Υπουργείο Εξωτερικών για εξηγήσεις και ζητήθηκε από την Μόσχα να στραφεί αποκλειστικά προς στόχους τζιχαντιστών, στρεφόμενη μακριά από τους Τουρκομένους.⁶¹

Σύμφωνα με τουρκικές πηγές, η Άγκυρα υπογράμμισε επίσης το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις λαμβάνουν χώρα στην παραμεθόρια περιοχή και προειδοποίησε ότι, σε περίπτωση που λάβει χώρα μια κατάσταση που θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια και ακεραιότητα της χώρας, ήταν αποφασισμένη να προασπιστεί τα συμφέροντά της και να αναλάβει δράση.⁶² Οι παραπάνω τριβές, που σχετίζονται με τα συμφέροντα των δύο χωρών στην Συρία, πρόκειται να επιδεινώσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, οι οποίες θα εισέλθουν σε σοβαρή κρίση λίγα εικοσιτετράωρα μετά, όταν η τουρκική αεροπορία θα καταρρίψει ρωσικό αεροσκάφος.

4.2. Κατάρριψη ρωσικού αεροσκάφους

Η Άγκυρα, ισχυριζόμενη την παραβίαση του εθνικού εναέριου χώρου της, ο οποίος είχε παραβιαστεί και τον περασμένο Οκτώβριο από ρωσικά μαχητικά,⁶³

⁶⁰ Fisk Robert, 'Syria's 'moderates' have disappeared... and there are no good guys', *The Independent*, 4 Οκτωβρίου 2015.

⁶¹ *Türkiye*, 'Davutoğlu: Esad ve Rusya el ele Türkmenleri vuruyor', 21 Νοεμβρίου 2015.

⁶² *Hürriyet*, 'Suriye'de Türkmen bölgesini vuran Rusya'ya Türkiye'den nota: Karşılık veririz', 24 Νοεμβρίου 2015.

⁶³ *Milliyet*, 'Rus uçağı Türk hava sahasını ihlal etti', 5 Οκτωβρίου 2015.

κατέρριψε το ρωσικό αεροσκάφος. Το θερμό επεισόδιο κλιμάκωσε την ένταση όχι μόνο μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας, αλλά και των υπόλοιπων παιχτών που έχουν συμφέροντα στην περιοχή. Η Άγκυρα επιχείρησε να κινητοποιήσει τους μηχανισμούς της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO), με κίνδυνο την περαιτέρω κλιμάκωση της έντασης στην Μέση Ανατολή. Οι δηλώσεις του Γ.Γ. της Συμμαχίας, Γ. Στόλτενμπεργκ, κατά την συνέντευξη Τύπου που ακολούθησε την έκτακτη σύγκληση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου ήταν χαρακτηριστικές των προθέσεων των συμμάχων. Μολονότι ο Γ.Γ. επιβεβαίωσε την αλληλεγγύη των χωρών μελών του NATO με την Άγκυρα, τάχθηκε υπέρ της αποκλιμάκωσης στην περιοχή.⁶⁴ Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο αμερικανός Πρόεδρος Μπαράκ Ομπάμα, ο οποίος ζήτησε από τα δύο μέρη να επιλύσουν το ζήτημα με διάλογο για να υπάρξει αποκλιμάκωση.

Η κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους από την Άγκυρα συνδέεται με τα εθνικά συμφέροντά της στην Συρία. Η προσπάθεια παροχής προστασίας των Τουρκομάνων, οι οποίοι είναι συγγενικό φύλο των Τούρκων, αποτέλεσε μία σημαντική δικαιολογία, έτσι ώστε η Άγκυρα να κλιμακώσει την ένταση, ευελπιστώντας την κινητοποίηση της Δυτικής συμμαχίας. Το ακραίο σενάριο μίας πιθανής παρέμβασης της Δύσης στην Συρία εναντίον της Ρωσίας, με πρόσχημα την υπεράσπιση των τουρκικών συμφερόντων, θα μπορούσε να επισπεύσει την πτώση του καθεστώτος Άσαντ και την δρομολόγηση ανακατατάξεων στην περιοχή. Το εγχείρημα αυτό της Άγκυρας, ωστόσο, δεν απέδωσε τους αναμενόμενους καρπούς και η κυβέρνηση Νταβούτογλου καλείται να αντιμετωπίσει τις κυρώσεις που της επιβάλλει η Μόσχα.

4.3. Επεισόδια στο Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο

Η ρωσοτουρκική αντιπαράθεση στη Μέση Ανατολή είχε και συνέχεια, αυτή τη φορά στο Αιγαίο και στον Εύξεινο Πόντο. Το πρώτο επεισόδιο σημειώθηκε όταν

⁶⁴ NATO, 'Statement by the NATO Secretary General after the extraordinary NAC meeting', Δελτίο Τύπου (2015) 169, 24 Νοεμβρίου 2015.

τουρκικό αλιευτικό προσέγγισε το ρωσικό πολεμικό πλοίο *Smetlivy* στα ανοιχτά της Λήμνου στις 13 Δεκεμβρίου 2015, εξαναγκάζοντας το ρωσικό πλοίο να προβεί σε προειδοποιητικές βολές. Το δεύτερο επεισόδιο σημειώθηκε, όταν τουρκικό εμπορικό πλοίο παρεμπόδισε ρωσική νηοπομπή, η οποία επιχειρούσε την εγκατάσταση πλατφόρμας γεώτρησης, εντός των ρωσικών χωρικών υδάτων στον Εύξεινο Πόντο, στις 14 Δεκεμβρίου. Αμφότερα τα επεισόδια προκάλεσαν περαιτέρω ένταση μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας, έτσι ώστε όχι μόνο να διατηρείται το υψηλό επίπεδο έντασης, αλλά και να καλλιεργείται η αντιπαλότητα μεταξύ των δύο χωρών.

Οι διαδοχικές κρίσεις μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας με αφορμή πτυχές του Συριακού, φαίνεται ότι έβαλαν τέλος στο έως πρότινος καλό επίπεδο των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Η ανατροπή αυτού του καλού κλίματος οφείλεται κατά πρώτο λόγο στην εμμονή της Άγκυρας να ανατρέψει το καθεστώς αλ-Άσαντ στη Συρία, το οποίο αποδεικνύεται στρατηγικό της λάθος, καθώς δεσμεύει όλους τους συντελεστές της χώρας, καθελώνοντάς την προσανατολισμένη σε μη ορθολογικούς στρατηγικούς στόχους. Η ψύχρανση των σχέσεων μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας, σηματοδοτεί την απομόνωση της πρώτης στην περιοχή, εξέλιξη που αναμένεται να δημιουργήσει βραχυπρόθεσμα επιπλοκές στις διεθνείς σχέσεις της χώρας και αναγκαστικούς στρατηγικούς αναπροσανατολισμούς. Οι ανακατατάξεις αυτές δεν αποκλείεται να οδηγήσουν σε μεγαλύτερες εξαρτήσεις από τη Δύση στο πλαίσιο της εξωτερικής εξισορρόπησης.

4.4. Οι οικονομικές επιπτώσεις των κυρώσεων της Ρωσίας

Μετά την κατάρριψη στις 24 Νοεμβρίου 2015 του ρωσικού πολεμικού αεροσκάφους, η Ρωσία έχει επιβάλει μία σειρά οικονομικών και άλλων κυρώσεων εναντίον της Τουρκίας. Ορισμένα μέτρα έχουν τεθεί σε άμεση ισχύ, ενώ άλλα θα ισχύσουν από τον Ιανουάριο του 2016.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις οικονομολόγων της EBRD για τον αντίκτυπο των κυρώσεων στους οικονομικούς δεσμούς μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας αυτές μπορεί να μειώσουν την αύξηση του ΑΕΠ της Τουρκίας το 2016 κατά περίπου 0,3 έως 0,7 ποσοστιαίες μονάδες, αν εξακολουθήσουν να υφίστανται και εφαρμόζονται πλήρως κατά το επόμενο έτος, με το μεγαλύτερο μέρος των επιπτώσεων να σχετίζονται με τον τουρισμό.⁶⁵

Ο αντίκτυπος στο ΑΕΠ της Ρωσίας θα είναι περιορισμένος, με κάποια μέτρια πίεση στις τιμές των εισαγομένων προϊόντων και τον πληθωρισμό.

Η οικονομία της Τουρκίας συνδέεται με τη Ρωσία μέσω των ακόλουθων κύριων καναλιών:

1. Η Ρωσία αποτελεί τον κύριο προμηθευτή ενέργειας της Τουρκίας. Η Τουρκία εισάγει το 99% της κατανάλωσης φυσικού αερίου της, με τη Ρωσία να αντιπροσωπεύει το 56% αυτού (Σχήμα 1). Οι ενεργειακές εισαγωγές της Τουρκίας από τη Ρωσία, συμπεριλαμβανομένου του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, ανήλθαν σε \$16,5 δις το 2014, ήτοι περίπου 2,1% του ΑΕΠ της Τουρκίας. Εκτός από την ενέργεια, άλλες μεγάλες εισαγωγές από τη Ρωσία περιλαμβάνουν τα μέταλλα και τα δημητριακά (Σχήμα 2).

2. Η Ρωσία αποτελεί την 7η μεγαλύτερη αγορά εξαγωγών για την Τουρκία. Το 2014 οι εξαγωγές της Τουρκίας προς τη Ρωσία αντιπροσώπευαν το 3,8% του συνόλου των εξαγωγών και 0,7% του ΑΕΠ της Τουρκίας. Τα τρόφιμα αποτελούν το 20% του συνόλου των εξαγωγών προς τη Ρωσία, ενώ άλλα σημαντικά προϊόντα περιλαμβάνουν τα κλωστοϋφαντουργικά, τα οχήματα και μηχανήματα (Σχήμα 3).

3. Η τουρκική τουριστική βιομηχανία έχει ισχυρούς δεσμούς με τη ρωσική αγορά. Οι τουρίστες από τη Ρωσία αντιπροσωπεύουν περίπου το 12% εκ των 37 εκατομμυρίων τουριστικών αφίξεων στην Τουρκία (2014), και δαπάνησαν περίπου \$3 δις ή 0,4% του ΑΕΠ (Σχήμα 4). Ο τουρισμός από τη Ρωσία είναι σε μεγάλο

⁶⁵ European Bank for Reconstruction and Development (2015), *Economic implications of Russia's sanctions against Turkey*, <http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html>, τελευταία πρόσβαση 30.12.2015.

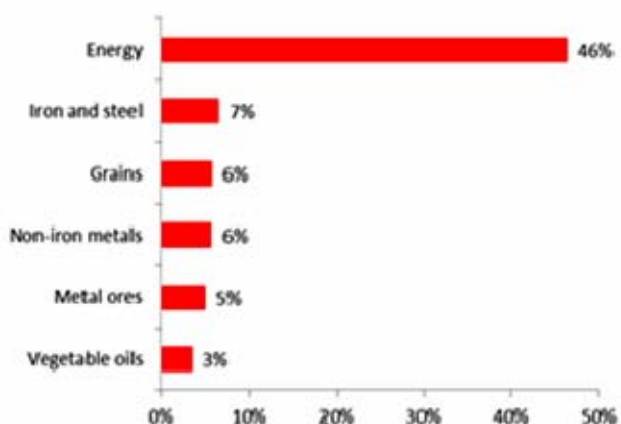
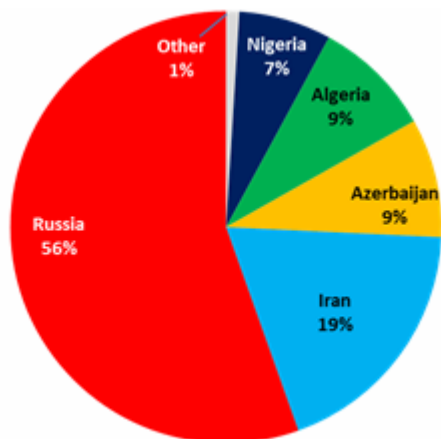
βαθμό εποχιακός, με περισσότερες από 600.000 μηνιαίες ρωσικές αφίξεις τουριστών στην Τουρκία το καλοκαίρι και κάτω από 100.000 μηνιαίες αφίξεις το χειμώνα.

4. Οι Τούρκοι εργολάβοι, ειδικά στον κλάδο των κατασκευών, έχουν μεγάλες δραστηριότητες στη Ρωσία. Η συνολική αξία των νέων συμβάσεων που υπεγράφησαν από Τούρκους εργολάβους κατασκευών στη Ρωσία κατά τα τρία τελευταία έτη, υπολογίζεται σε \$10-12 δις περίπου ή 1,4% του ΑΕΠ της Τουρκίας. Αν υποθέσουμε ότι η μέση διάρκεια των συμβάσεων είναι περίπου 3-5 έτη, η εκτιμώμενη ετήσια ταμειακή ροή από τα ήδη υπάρχοντα έργα ανέρχεται σε περίπου 0,4% του ΑΕΠ. Για τα έργα αυτά στη Ρωσία, οι Τούρκοι εργολάβοι απασχολούν σε μεγάλο βαθμό Τούρκους πολίτες. Από τους περίπου 87.000 Τούρκους που εργάζονται στη Ρωσία, οι 55.000 υπολογίζεται ότι εργάζονται σε τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες.

5. Η Ρωσία ήταν η 4η μεγαλύτερος επενδύτρια χώρα ΞΑΕ στην Τουρκία το 2014. Οι ρωσικές εισροές ΞΑΕ στην Τουρκία ήταν περίπου \$730 εκατ. ή το 0,1% του ΑΕΠ της Τουρκίας το 2014. Πρόκειται για επενδύσεις που έχουν σχέση κυρίως με την απόκτηση περιουσιακών στοιχείων (real estate) από Ρώσους υπηκόους, οι οποίες εκτιμώνται σε \$400-450 εκατ. ετησίως. Επιπλέον, υπάρχουν αρκετά μεγάλα έργα που προγραμματίζονται από τη Ρωσία στην Τουρκία, όπως το υπό κατασκευή πυρηνικό εργοστάσιο στο Ακούγιου, και ο Τουρκικός αγωγός ρεύματος (Turkish stream pipeline), ο οποίος βρίσκεται ακόμη στο αρχικό στάδιο του σχεδιασμού.

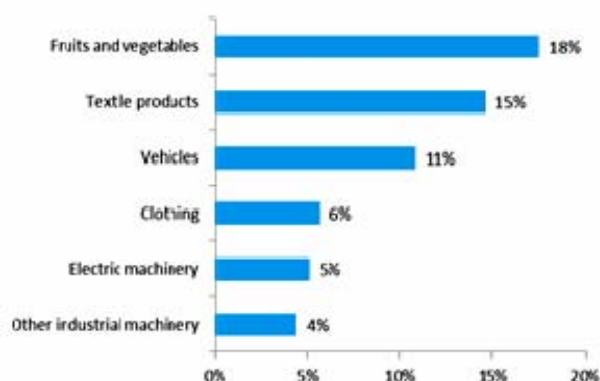
6. Υπάρχουν κάποιες περιορισμένες συνδέσεις στον τραπεζικό τομέα. Η Denizbank, η 8η μεγαλύτερη τράπεζα στην Τουρκία η οποία κατέχει το 3,6% των στοιχείων του ενεργητικού του τραπεζικού τομέα, ανήκει στην ρωσική Sberbank, ενώ πέντε τουρκικές τράπεζες έχουν θυγατρικές με περιορισμένες δραστηριότητες στη Ρωσία.

Σχήμα 1: Τουρκικές εισαγωγές φυσικού αερίου **Σχήμα 2:** Τουρκικές εισαγωγές από Ρωσία

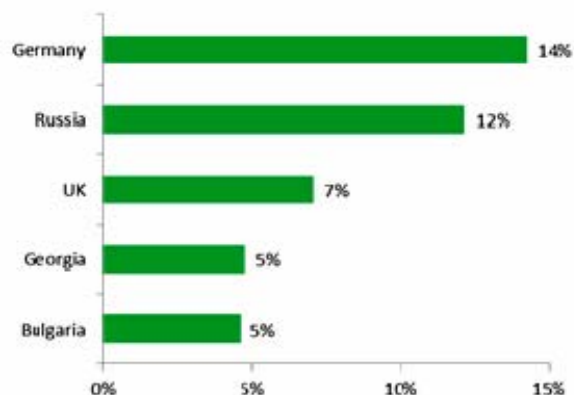


Πηγές: Ministry of Energy and Natural Resources, TurkStat, στοιχεία για το 2014.

Σχήμα 3: Τουρκικές εξαγωγές στην Ρωσία



Σχήμα 4: Ξένοι τουρίστες στην Τουρκία

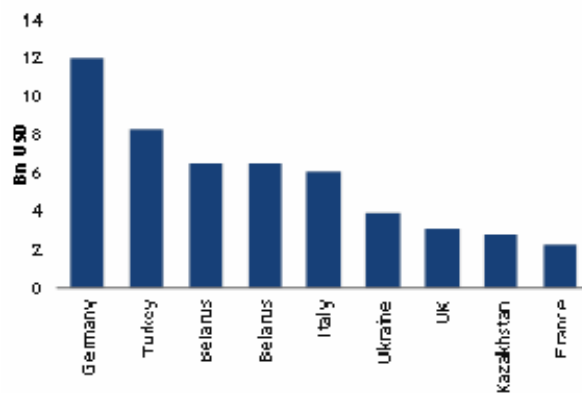
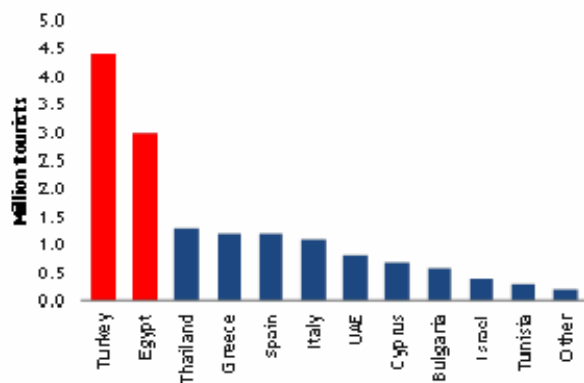


Πηγές: TurkStat, Ministry of Culture and Tourism, στοιχεία για το 2014.

Ενώ οι μακροοικονομικές επιπτώσεις για την Τουρκία αναμένονται να είναι μέτριες, ο αντίκτυπος σε μεμονωμένες εταιρείες με στενούς δεσμούς με τη Ρωσία είναι πιθανό να είναι μεγαλύτερος. Οι εταιρείες τουρισμού που βασίζονται σε έσοδα από Ρώσους τουρίστες και οι εξαγωγείς των υπό περιορισμό ειδών διατροφής θα επηρεαστούν δυσανάλογα από τις κυρώσεις. Ομοίως, οι Τούρκοι εργολάβοι με ένα σημαντικό μερίδιο της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας στη Ρωσία μπορεί να βρεθούν υπό πίεση.

Το αποτέλεσμα των σημερινών κυρώσεων για το ΑΕΠ της Ρωσίας θα είναι μάλλον περιορισμένο. Μπορεί να υπάρξει κάποια θετική επίπτωση του ΑΕΠ βραχυπρόθεσμα από την αυξημένη εγχώρια παραγωγή τροφίμων ή / και υψηλότερα έσοδα από τον εσωτερικό τουρισμό (Σχήμα 5), η οποία ωστόσο μπορεί να συνοδεύεται με αύξηση του κόστους παραγωγής και των τιμών.

Σχήμα 5: Προορισμοί διακοπών Ρώσων τουριστών **Σχήμα 6:** Εξαγωγές Ρωσικού φυσικού αερίου



Πηγές: Rosstat, Alphabank and IMF, στοιχεία για το 2014

Εάν η κατάσταση κλιμακωθεί σε σημείο που να διαταράξει τις εξαγωγές ενέργειας, η επίδραση στο ΑΕΠ της Ρωσίας κατά πάσα πιθανότητα θα είναι αρνητική. Η Τουρκία είναι η δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγική αγορά για το ρωσικό φυσικό αέριο, με \$8,3 δις το 2014 (περίπου 0,6% του ΑΕΠ της Ρωσίας - Σχήμα 6), παρέχοντας 19% των εσόδων της Gazprom. Οποιαδήποτε διατάραξη αυτής της προσφοράς το 2016, η οποία φαίνεται πολύ απίθανο σε αυτό το στάδιο, θα βλάψει τις εξαγωγές και το ΑΕΠ της Ρωσίας.

Η επέκταση των κυρώσεων ώστε να περιλάβουν τους υπάρχοντες Τούρκους εργολάβους οικοδομών θα μπορούσε επίσης να μειώσει τις επενδύσεις και το ΑΕΠ της Ρωσίας. Οι τουρκικές επιχειρήσεις συμμετέχουν σήμερα σε μεγάλα έργα όπως η κατασκευή γηπέδων και αεροδρομίων για το Παγκόσμιο Κύπελλο ποδοσφαίρου του 2018. Ωστόσο, τα παρόντα μέτρα φαίνεται να έχουν επιλεγεί προσεκτικά ώστε να μην διαταράξουν αυτά.⁶⁶

⁶⁶ European Bank for Reconstruction and Development (2015), *Economic implications of Russia's sanctions against Turkey*, <http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html>, τελευταία πρόσβαση 30.12.2015.

5. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ Ε.Ε. και ΚΡΑΤΗ ΜΕΛΗ της

5.1. Ελλάδα

Η σημαντικότερη εξέλιξη στις ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά την περίοδο που εξετάζουμε είναι η επίσκεψη του Έλληνα Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα στην Τουρκία. Η διήμερη επίσκεψη εργασίας του Πρωθυπουργού στην Τουρκία πραγματοποιήθηκε την περίοδο 17-18 Νοεμβρίου 2015.

Το σημαντικότερο ζήτημα που τέθηκε επί τάπητος ήταν το προσφυγικό. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός πρότεινε την ίδρυση κέντρων υποδοχής προσφύγων (hot spots), στα οποία θα καταγράφονται οι πρόσφυγες και θα τους παρέχεται φροντίδα, στις χώρες που γειτονεύουν με την Συρία, εν προκειμένω στην Τουρκία. Στην ελληνική αυτή πρόταση δεν ανταποκρίθηκε η τουρκική πλευρά, η οποία μολονότι συμφώνησε να συνεργαστεί με την Ελλάδα, προκειμένου να ελεγχθούν τα κυκλώματα λαθρεμπόρων προσφύγων και μεταναστών, ισχυρίστηκε ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίσει μόνη το κόστος, καθώς υπερβαίνει τις δυνάμεις της, και ζήτησε οικονομική ενίσχυση από την Ε.Ε.

Ο Πρωθυπουργός έθεσε επίσης το θέμα της ασφάλειας στο Αιγαίο και ζήτησε να τερματιστούν οι παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου και των χωρικών υδάτων. Σε άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στην *Sabah Daily* την παραμονή της επίσκεψής του στην Τουρκία, ο κ. Τσίπρας ζητούσε από την γείτονα χώρα την αναθέρμανση του διαλόγου για την λήψη μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης.⁶⁷ Η επίσκεψη και η συζήτηση περί παραβιάσεων χρονικά προηγείται της κατάρριψης του ρωσικού αεροσκάφους από την Τουρκία στην τουρκοσυριακή μεθόριο. Την κρίσιμη εκείνη περίοδο, σύμφωνα με ρωσικά και ελληνικά μέσα, η Αθήνα, στην λογική της διεθνοποίησης του ζητήματος, βρήκε την ευκαιρία να καταγγείλει την στάση της Άγκυρας, η οποία αντιβαίνει στις αρχές

⁶⁷ Tsipras Alexis, 'For a new era of cooperation', *Sabah Daily*, 17 Νοεμβρίου 2015.

καλής γειτονίας, αλλά και στους στόχους της εκστρατείας που διεξάγεται εναντίον του «Ισλαμικού Κράτους».⁶⁸

Οι καταγγελίες αυτές χρησιμοποιήθηκαν στο διπλωματικό παιχνίδι από την Μόσχα για να καταδειχθεί η προκλητική στάση της Άγκυρας. Κατά την συνέντευξη Τύπου που παραχώρησε ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών, Σεργκεί Λαβρόφ, δήλωσε συγκεκριμένα: *«θυμίζω [στον Νταβούτογλου] ότι τα τουρκικά αεροσκάφη παραβιάζουν τον ελληνικό εναέριο χώρο πάνω από το Αιγαίο 1.500 φορές το χρόνο κατά μέσο όρο και η Ελλάδα αντιτίθεται συχνά γι' αυτό εις μάτην. Χθες ο Έλληνας ΥΠΕΞ με κάλεσε για να μου εκφράσει την αλληλεγγύη του και μου θύμισε αυτές τις 1.500 παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου από τουρκικά αεροσκάφη που έχουν γίνει κάτι σαν συνηθισμένη πρακτική. Και μου είπε ότι και αυτός δεν αποδέχεται τις εξηγήσεις των Τούρκων ακόμα και αν υπήρξε παραβίαση 17 δευτερολέπτων δεν δικαιολογεί την επίθεση κατά του ρωσικού μαχητικού»*.⁶⁹ Ίδιες πηγές ανέφεραν ακόμη ότι οι τουρκικές παραβιάσεις στο Αιγαίο μετά την κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους σταμάτησαν.⁷⁰ Ωστόσο, αυτές οι εκτιμήσεις αποδείχθηκαν λανθασμένες.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα που συζητήθηκε ήταν το Κυπριακό. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός τόνισε ότι μία δίκαιη και βιώσιμη λύση του θέματος, στη βάση των αποφάσεων του Ο.Η.Ε., είναι απαραίτητη. Υπογράμμισε ακόμη ότι *«μία λύση για να είναι βιώσιμη πρέπει να είναι αποδεκτή από όλους και κυρίως τον κυπριακό καλό. Πρέπει να είναι λύση χωρίς τρίτους εγγυητές μέσα σε ένα πλαίσιο ασφάλειας που όλοι έχουμε την υποχρέωση να συνδιαμορφώσουμε»*.⁷¹ Υπενθυμίζεται ότι ο πρωθυπουργός της Τουρκίας, Αχμέτ Νταβούτογλου, στο βιβλίο του *Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ύπαρξη του κατάλληλου νομικού πλαισίου, το οποίο παρέχει στην Άγκυρα το δικαίωμα να

⁶⁸ RT, 'Turkey stopped violating Greek airspace after Russian Su-24 downing', 29 Νοεμβρίου 2015.

⁶⁹ *Πρώτο Θέμα*, «Λαβρόφ: προσχεδιασμένη η κατάρριψη του μαχητικού», 25 Νοεμβρίου 2015.

⁷⁰ RT, ο.π.

⁷¹ *Ο Φιλελεύθερος*, «Τσίπρας-Νταβούτογλου: παράθυρο ευκαιρίας για λύση του Κυπριακού», 19 Νοεμβρίου 2015.

επεμβαίνει και να έχει λόγο στα εσωτερικά θέματα των κρατών εκείνων στα οποία διαβιούν οι μουσουλμανικές μειονότητες της περιοχής. Στο ίδιο πόνημα, ο Νταβούτογλου ομολογεί, ότι η νομιμότητα της τουρκικής επέμβασης στην Κύπρο κατέστη δυνατή χάρη σε ένα τέτοιου είδους πλαίσιο.⁷²

5.2. Κύπρος (κατεχόμενα)

Αγωγός Νερού. Η Τουρκία έκλεισε τις στρόφιγγες του νέου υποθαλάσσιου αγωγού νερού μετά την άρνηση της ηγεσίας του ψευδοκράτους να δεχθεί την πρόταση ανάθεσης της διεύθυνσης του έργου σε τουρκική ιδιωτική εταιρεία. Η Άγκυρα, ωστόσο, δεν αρκέστηκε σε αυτό. Έσφιξε και τις στρόφιγγες χρηματοδότησης των υπόλοιπων «επενδυτικών σχεδίων» στο ψευδοκράτος.⁷³ Ο νέος αγωγός συνεπώς συνιστά μοχλό πίεσης στα χέρια της Άγκυρας εναντίον των μουσουλμάνων/τούρκων που διαβιούν στα κατεχόμενα εδάφη της Κύπρου.

5.3. Ευρωπαϊκή Ένωση

5.3.1. Έκθεση Προόδου

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε την έκθεση προόδου για την Τουρκία στις 10 Νοεμβρίου 2015. Η ανακοίνωση της έκθεσης είχε προγραμματιστεί για τις αρχές Οκτωβρίου, ωστόσο, αυτή αναβλήθηκε για μετά τις τουρκικές κοινοβουλευτικές εκλογές. Η έκθεση είναι επικριτική για το έλλειμμα δημοκρατίας στην Τουρκία, κυρίως στο πεδίο της ελευθερίας λόγου και σκέψης, ενώ καλεί την Άγκυρα να αναλάβει τις υποχρεώσεις της απέναντι στην Ευρώπη στο προσφυγικό και απέναντι στις γειτονικές της χώρες όσον αφορά τον σεβασμό του εθνικού εναέριου χώρου τους και των χωρικών τους υδάτων.⁷⁴ Ωστόσο, η Επιτροπή τήρησε μια πιο ελαστική στάση, ενόψει και των αναγκών αντιμετώπισης

⁷² Νταβούτογλου Αχμέτ, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 200.

⁷³ *Sözcü*, 'Türkiye kızdı, yavru vatanın vanasını kapadı', 20 Νοεμβρίου 2015.

⁷⁴ *European Commission*, 'Key findings of the 2015 report on Turkey', Βρυξέλλες, 10 Νοεμβρίου 2015.

του προσφυγικού προβλήματος, στο οποίο η Τουρκία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, συνιστά βασικό παράγοντα.

5.3.2. Ευρω-τουρκική Σύνοδος για το Προσφυγικό

Υπό το βάρος των δραματικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα στο Παρίσι στα μέσα Νοεμβρίου, οι Βρυξέλλες οδηγήθηκαν στην Ευρω-τουρκική Σύνοδο Κορυφής, στις 29 Νοεμβρίου 2015, για να συζητήσουν το προσφυγικό. Η σύνοδος αυτή μπορεί να θεωρηθεί και ως η συνέχεια της έκτακτης Συνόδου Κορυφής που έλαβε χώρα στα μέσα Οκτωβρίου, κατά την οποία είχε υιοθετηθεί το «Κοινό Σχέδιο Δράσης Ε.Ε.-Τουρκίας».

Τα δύο μέρη συμφώνησαν στην ανάγκη εντατικοποίησης των σχέσεων συνεργασίας και αλληλεγγύης, προκειμένου να αντιμετωπιστεί τόσο η προσφυγική κρίση όσο και η τρομοκρατική απειλή. Για το σκοπό αυτό τα δύο μέρη συμφώνησαν στην διεξαγωγή ενός αναδιαρθρωμένου πολιτικού διαλόγου και την ενεργοποίηση του «Κοινού Σχεδίου Δράσης» του Οκτωβρίου. Στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεσμεύτηκε να ολοκληρώσει τις διαδικασίες ανοίγματος των εναπομεινάντων κεφαλαίων, καθώς και να προσφέρει οικονομική βοήθεια στην Τουρκία (3 δις ευρώ), για να την παρέχει αυτή με τη σειρά της ως ανθρωπιστική βοήθεια στους πρόσφυγες. Συμφωνήθηκε επίσης η εφαρμογή της επανεισοδοχής των μεταναστών από τον Ιούνιο του 2016, καθώς και η απελευθέρωση των απαιτήσεων θεώρησης εισόδου για τους Τούρκους πολίτες που επιθυμούν να ταξιδέψουν εντός της ζώνης Σένγκεν, έως τον Οκτώβριο του 2016.

6. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ Η.Π.Α.

Τον Ιανουάριο του 2015, σε συνέντευξή του στην τουρκική εφημερίδα *Χουριέτ* ο Αμερικανός αναλυτής Michael Werz από το Center for American Progress παρομοίασε τις σχέσεις των δύο χωρών με έναν γάμο που έχει παλιώσει και στον οποίο υπάρχουν πια πολλά παράπονα, μεγάλη απογοήτευση, αλλά και έλλειψη εμπιστοσύνης, η οποία δεν φαίνεται εύκολο να ανακτηθεί.⁷⁵ Στον έναν χρόνο που μεσολάβησε, οι σχέσεις ΗΠΑ-Τουρκίας δεν έχουν εξομαλυνθεί, καθώς παραμένει εξαιρετικά δύσκολο να υπάρξει σύγκλιση συμφερόντων και, επομένως, χάραξη κοινής στρατηγικής για τη Μέση Ανατολή.

Σε δύο πρόσφατες εκθέσεις του Κογκρέσου για την Τουρκία επίσης εκφράζεται προβληματισμός για τις σχέσεις των δύο χωρών, παρότι και οι δύο πλευρές δεν παύουν να επιβεβαιώνουν τη σταθερότητα της στρατηγικής τους συνεργασίας. Στις εκθέσεις επισημαίνεται ότι δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο εάν οι πρόσφατες διαφορές πολιτικής αντανάκλουν απλώς δομικές εντάσεις ή σημαίνουν μία βαθύτερη αλλαγή στις διμερείς τους σχέσεις.⁷⁶

Η παρατεταμένη κρίση στη Συρία έχει φέρει στην επιφάνεια τις βαθύτερες διαφωνίες των δύο χωρών για την διαμόρφωση της μελλοντικής κατάστασης στη Μέση Ανατολή. Οι δύο πλευρές συγκλίνουν, μεν, στο συγκεκριμένο στόχο της απομάκρυνσης του Μπασάρ αλ-Άσαντ από τη διακυβέρνηση της Συρίας, αλλά διαφωνούν ως προς τον τρόπο και τα μέσα που θα γίνει αυτό, για λόγους που άπτονται των ευρύτερων επιδιώξεων και των διαφορετικών προτεραιοτήτων της κάθε χώρας στην περιοχή. Από τη μεριά της, η Τουρκία επιμένει στην μεγαλύτερη ανάμιξη των ΗΠΑ με στρατιωτικά μέσα για να επιτευχθεί η μετάβαση στην μετά-Άσαντ εποχή, ενώ ταυτόχρονα επιθυμεί να περιορίσει την αμερικανική στήριξη

⁷⁵ Cansu Çamlıbel, “US, Turkey relations like old marriage, no longer a love affair, says American analyst”, *Hürriyet Daily News*, (26/01/2015) <http://bit.ly/1Uoc7B9>

⁷⁶ Jim Zanotti, “Turkey: Background and U.S. Relations”, Congressional Research Service Report, (05/10/2015), <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R41368.pdf> σελ. 13; id. “Turkey: Background and U.S. Relations”, Congressional Research Service Report, (23/12/2015), <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R44000.pdf>

στους Κούρδους της περιοχής. Από την άλλη πλευρά, ο Ομπάμα έχει ξεκαθαρίσει επανειλημμένως και με όλους τους τρόπους ότι δεν προτίθεται να εμπλέξει τις ΗΠΑ σε έναν ακόμη μακροχρόνιο πόλεμο στη Μέση Ανατολή. Επίσης, οι Ηνωμένες Πολιτείες βλέπουν στους Κούρδους τού Ιράκ και της Συρίας έναν ισχυρό και αποτελεσματικό σύμμαχο στις επιχειρήσεις τους στη Μέση Ανατολή.

Το σημείο τριβής μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας εντοπίζεται γεωγραφικά στην επαρχία Χαλέπι, στις πεδιάδες της βόρειας Συρίας, μεταξύ των πόλεων του Κιλίς και της Γιαραμπλούς. Η Άγκυρα επιμένει αρκετό καιρό στην δημιουργία μίας ζώνης ασφαλείας ή μίας «ζώνης απαγόρευσης πτήσεων» (“no-fly-zone”) στην περιοχή, η οποία θα απαιτούσε την ανάπτυξη χερσαίων δυνάμεων για την προφύλαξη της. Η Τουρκία ισχυρίζεται ότι εκεί θα μπορούσε να επαναπατριστεί μεγάλο μέρος από τα δύο εκατομμύρια Σύριους πρόσφυγες που βρίσκονται στη χώρα. Με τη συμμετοχή της στη δημιουργία μίας τέτοιας ζώνης, η Τουρκία, μάλλον επιδιώκει να αποκτήσει ενεργό ρόλο στη συριακή διαμάχη, καθώς επίσης και να προσπαθήσει να αναχαιτίσει τους αντάρτες του συροκουρδικού Κόμματος Δημοκρατικής Ενότητας (PYD),⁷⁷ οι οποίοι ελέγχουν τις περιοχές εκατέρωθεν της προτεινόμενης ζώνης. Ο Λευκός Οίκος και το Πεντάγωνο, όμως, παραμένουν κατηγορηματικά αντίθετοι σε αυτή την πρόταση για τον λόγο ότι η δημιουργία ζώνης ασφαλείας θα απαιτούσε εκτεταμένη ανάπτυξη χερσαίων δυνάμεων, κάτι που αντιβαίνει στη στρατηγική του Ομπάμα. Αντιθέτως, η αμερικανική κυβέρνηση ζητάει από την Τουρκία να ελέγξει καλύτερα τα σύνορά της, καθώς από εκεί περνούν στη Συρία ξένοι μαχητές και γίνεται λαθρεμπόριο πετρελαίου προς ενίσχυση του Ισλαμικού Κράτους. Όπως επεσήμανε ο Αμερικανός Πρόεδρος κατά τη Σύνοδο Κορυφής των G7 στη Βαυαρία τον Ιούλιο του 2015, οι ΗΠΑ επιδιώκουν περισσότερη συνεργασία σε αυτό το ζήτημα με τις τουρκικές αρχές, οι οποίες

⁷⁷ Το PYD και ο ένοπλος του βραχίονας YPG (Λαϊκές Μονάδες Προστασίας) είχαν δημιουργηθεί από τον Οτσαλάν κατά τη διάρκεια της εξορίας του ως ένας επιχειρησιακός εκτός συνόρων βραχίονας του PKK.

αναγνωρίζουν μεν το πρόβλημα, αλλά δεν έχουν κάνει αρκετά για να το αντιμετωπίσουν.⁷⁸

Στο περιθώριο της Συνόδου Κορυφής των G-20 τον Νοέμβριο στην Αττάλεια, το ζήτημα του ελέγχου της συγκεκριμένης περιοχής βρέθηκε εκ νέου στο επίκεντρο των συζητήσεων μεταξύ Ομπάμα και Ερντογάν. Λίγες ημέρες πριν την έναρξη των εργασιών των G-20, ο Τούρκος Πρόεδρος προσπάθησε να επαναφέρει το ζήτημα της ζώνης ασφαλείας. Ο Πρόεδρος Ομπάμα είχε καλέσει τον Τούρκο ομόλογο του για να τον συγχαρεί για την εκλογική επιτυχία του κόμματός του την 1^η Νοεμβρίου — με μία σημαντική από συμβολικής άποψης καθυστέρηση οκτώ ημερών. Σε δηλώσεις του την επόμενη ημέρα ο Ερντογάν αποκάλυψε ότι είχε συνομιλία διάρκειας 45 λεπτών με τον Ομπάμα και στη συνέχεια υποστήριξε ότι οι σύμμαχοι βαδίζουν πλέον προς την δημιουργία μίας ζώνης ασφαλείας στη βόρεια Συρία και στην ανάληψη χερσαίων επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, επεσήμανε ότι η Τουρκία έχει λάβει και θα συνεχίσει να λαμβάνει μέτρα εναντίον όλων των τρομοκρατικών οργανώσεων, αλλά και ότι δεν θα επιτρέψει το συροκουρδικό PYD να περάσει από τον Ευφράτη προς την πόλη Γιαραμπλούς.⁷⁹

Μπορεί η διεξαγωγή της Συνόδου Κορυφής στις 15-16 Νοεμβρίου να στέφθηκε με επιτυχία για την Τουρκία, ωστόσο ο Ερντογάν απέτυχε τελικά να πείσει τον Ομπάμα για το σχέδιο δημιουργίας ζώνης ασφαλείας. Αντιθέτως, ο Αμερικανός Πρόεδρος επέμεινε σε δηλώσεις του ότι προέχει η ενίσχυση των συνοριακών ελέγχων προκειμένου να εμποδιστεί η διέλευση ξένων μαχητών, η οποία επιτρέπει στο Ισλαμικό Κράτος να συνεχίζει τις επιχειρήσεις του. Επίσης, ο Ομπάμα ξεκαθάρισε την αντίθεση του στην δημιουργία της ζώνης ασφαλείας χαρακτηρίζοντας την πρόταση αντι-παραγωγική, καθώς θα απαιτούσε ευρείες χερσαίες επιχειρήσεις για να εγγυηθεί την ασφάλεια της ζώνης, ενώ θα προέκυπτε μία σειρά πρακτικών ερωτημάτων: «ποιός θα εισέρχονταν, ποιος θα εξέρχονταν της

⁷⁸ *The White House, Office of the Press Secretary*, “Remarks by President Obama in Press Conference after G7 Summit”, (08/06/2015) <http://1.usa.gov/1Iz8wyo>

⁷⁹ *Daily Sabah*, “Allies moving toward ISIS-free zone, President Erdoğan says”, (10/11/2015) <http://bit.ly/1Xqg49f>

ζώνης ασφαλείας, πως θα λειτουργούσε, κατά πόσο θα μετατρέπονταν σε μαγνήτη τρομοκρατικών επιθέσεων, πόσο προσωπικό θα απαιτούνταν για να στελεχωθεί και πως θα ολοκληρωνόταν». ⁸⁰ Επιπλέον, ο Ομπάμα επεσήμανε ότι η ενίσχυση των Κουρδικών δυνάμεων — μαζί με τις σιίτικές, συριακές και ιρακινές δυνάμεις που είναι έτοιμες να πολεμήσουν το Ισλαμικό Κράτος — αποτελεί κεντρικό σημείο της αμερικανικής στρατηγικής.

Η κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους Σουχόι (Su-24) στις 24 Νοεμβρίου 2015 από τουρκικά F-16 περιέπλεξε ακόμα περισσότερο τα πράγματα. Όπως αναμενόταν, ο Ομπάμα στήριξε επισήμως τη σύμμαχο Τουρκία λέγοντας πως είναι «δικαίωμα της Τουρκίας να υπερασπίζεται τα σύνορά της», ωστόσο τόνισε την ανάγκη αποκλιμάκωσης της κρίσης μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας. ⁸¹ Μάλιστα, στο περιθώριο της Διάσκεψης του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή στις αρχές Δεκεμβρίου, ο Ομπάμα επανήλθε στο ζήτημα διαφύλαξης της τουρκο-συριακής συνοριακής γραμμής. Σε συνομιλία που είχε με τον Ερντογάν, ο Ομπάμα τόνισε την ανάγκη να κλείσει το σύνορο μεταξύ Τουρκίας και Συρίας, καθώς παραμένουν περίπου 98 χιλιόμετρα από τα οποία περνούν οι ξένοι μαχητές, αλλά και από όπου το Ισλαμικό Κράτος εξάγει πετρέλαιο, χωρίς βέβαια να κατονομάσει τους αγοραστές. Από τη μεριά του ο Ρώσος Πρόεδρος Πούτιν κατηγόρησε ευθέως τον Ερντογάν ότι εμπλέκεται στο λαθρεμπόριο πετρελαίου με τους τζιχαντιστές.

Ένα ακόμα σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Τουρκίας αποτέλεσε η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης στις 4 Δεκεμβρίου 2015 να στείλει επιπλέον χερσαίες δυνάμεις στο Βόρειο Ιράκ χωρίς την συγκατάθεση της ιρακινής κυβέρνησης. Αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Ουάσιγκτον και οδήγησε τον Αμερικανό Πρόεδρο — μετά τις δύο κλήσεις του Αντιπροέδρου Τζο Μπάιντιν στον Τούρκο Προωθυπουργό Άχμετ Νταβούτογλου —

⁸⁰ *The White House, Office of the Press Secretary*, “Press Conference by President Obama -- Antalya, Turkey” (16/11/2015) <http://1.usa.gov/1WWeH7e>; id, “Remarks by President Obama and President Erdogan of Turkey”, (15/11/2015), <http://1.usa.gov/1HTUxhV>

⁸¹ Juliet Eilperin & Karen DeYoung, “Obama urges steps to avoid ‘escalation’ after Russian jet is downed by Turkey”, *The Washington Post*, (24/11/2015) <http://wapo.st/1HlhPT6>

να καλέσει ο ίδιος τον Ερντογάν στις 18 Δεκεμβρίου ζητώντας του να εξομαλύνει τις σχέσεις του με το Ιράκ και να αποσύρει τις τουρκικές δυνάμεις από την περιοχή. Το περιεχόμενο της συνομιλίας, μάλιστα, δημοσιοποιήθηκε από το γραφείο τύπου του Λευκού Οίκου.⁸²

Εν τω μεταξύ, μετά από συνάντηση στο Πεντάγωνο στις 14 Δεκεμβρίου 2015 για ενημέρωση γύρω από τις εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, ο Ομπάμα επέμεινε στα δύο θέματα στα οποία δεν βρίσκει ακόμα κοινό έδαφος με την Τουρκία: οι Ηνωμένες Πολιτείες θα συνεχίσουν να ενισχύουν τους Σύριους Κούρδους και τους άλλους συμμάχους τους στην περιοχή, ενώ, μετά την απομάκρυνση των τζικαντιστών από το Κομπάνι και το Ταλ Αμπιάντ, επιδιώκεται μεγαλύτερη συνεργασία με την Τουρκία για να αναδιπλωθούν οι δυνάμεις του Ισλαμικού Κράτους και από την υπόλοιπη περιοχή στα βόρεια σύνορα της Συρίας.⁸³

Την επομένη της συνάντησης, στις 15 Δεκεμβρίου, ο Υπουργός Εξωτερικών Τζον Κέρρυ αναχώρησε για τη Μόσχα όπου συναντήθηκε σε καλό κλίμα με τον Ρώσο Πρόεδρο, ενώ ο Αμερικανός Υπουργός Άμυνας Άστον Κάρτερ επισκέφτηκε την βάση στο Ιντσιρλίκ — χωρίς να σταματήσει στην τουρκική πρωτεύουσα. Ο Κάρτερ ζήτησε περισσότερη συνεργασία από την τουρκική κυβέρνηση: «Θέλουμε να κάνουν περισσότερα. Μας φιλοξενούν στην αεροπορική βάση στο Ιντσιρλίκ... αλλά είναι πολλά ακόμα αυτά που χρειάζεται να γίνουν... Η πιο σημαντική συμβολή την οποία η γεωγραφία καθιστά απαραίτητη είναι η προστασία των δικών τους συνόρων».⁸⁴ Στη συνέχεια ο Κάρτερ διευκρίνισε ότι η περιοχή Μανμπίτζ, στα σύνορα Συρίας και Τουρκίας, είναι το σημείο κλειδί για τις επιχειρήσεις εναντίον των εξτρεμιστών και το σημείο όπου απαιτείται η ουσιαστική συμβολή της Τουρκίας. Η περιοχή Μανμπίτζ εκτείνεται στο κέντρο της προτεινόμενης ζώνης

⁸² *The White House, Office of the Press Secretary*, “Readout of the President’s Call with President Recep Tayyip Erdogan of Turkey”, (18/12/2015) <http://1.usa.gov/22G4oVa>

⁸³ *The White House, Office of the Press Secretary*, “Remarks by the President on the Military Campaign to Destroy ISI”, (14/12/2015) <http://1.usa.gov/1PFfe0Zi>

⁸⁴ *U.S. Department of Defense News Transcript*, “Media Availability with Secretary Carter En Route to Incirlik, Turkey”, (14/10/2015) <http://1.usa.gov/1TyqPFB>

ασφαλείας και ανάμεσα στους δύο θύλακες που ελέγχονται από τους Σύριους Κούρδους.

Επιπλέον, μία μόνο ημέρα μετά την επίσκεψη Κάρτερ, η Αμερικανική Διοίκηση Ευρώπης ανακοίνωσε ότι αποσύρονται από τη βάση του Ιντσιρλίκ 12 μαχητικά αεροσκάφη τα οποία είχαν αποσταλεί στην Τουρκία, μόλις ένα μήνα πριν, για να ενισχύσουν τις επιθέσεις εναντίον του Ισλαμικού Κράτους, αλλά και για να ενισχύσουν την τουρκική αεράμυνα από τις ρωσικές παραβιάσεις του εναέριου χώρου της, πριν ακόμα προχωρήσει η Τουρκία στην κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους. Στη τουρκική βάση παραμένουν, ασφαλώς, αρκετά μη-επανδρωμένα αεροσκάφη και 12 αεροσκάφη A-10 τα οποία εξειδικεύονται σε αντιαρματικές αποστολές. Τα μισά αεροσκάφη από αυτά που αποσύρθηκαν ήταν F-15E και χρησιμοποιούνταν σε αποστολές εναντίον θέσεων του Ισλαμικού Κράτους και υπάρχει σκέψη να αντικατασταθούν κι άλλα A-10. Τα υπόλοιπα έξι αεροσκάφη, όμως, ήταν F-15C τα οποία είναι σχεδιασμένα για αερομαχίες και είχαν αποσταλεί στην Τουρκία για εκπαιδευτικές αποστολές της τουρκικής αεροπορίας αλλά και για την ενίσχυση της άμυνας της.⁸⁵ Παρότι το Πεντάγωνο φρόντισε να υποβαθμίσει το γεγονός, το μήνυμα δυσαρέσκειας προς την Τουρκία είναι σαφές καθώς για τα τελευταία δεν υπάρχει διάθεση να αντικατασταθούν.

Σύμφωνα με τον αναλυτή Bulent Aliriza, οι σχέσεις Ηνωμένων Πολιτειών και Τουρκίας αναμένεται να επιδεινωθούν μέσα στο 2016 καθώς οι διαφορές τους στη Συρία είναι δύσκολο να γεφυρωθούν.⁸⁶ Είναι σημαντικό, όμως, να τονιστεί ότι αυτό δεν συνεπάγεται ρήξη στις σχέσεις των δύο χωρών. Οι εξελίξεις στο στρατιωτικό και διπλωματικό πεδίο θα καθορίσουν τον βαθμό των εντάσεων στις σχέσεις Ουάσιγκτον και Άγκυρας, αλλά η στρατηγική τους συνεργασία θα συνεχιστεί και, επομένως, δεν πρέπει να αποκλείεται να επιδιωχθεί η εξομάλυνση στις σχέσεις τους μέσω συνεννόησης σε άλλα μέτωπα πέραν της Μέσης Ανατολής.

⁸⁵ Phil Stewart, "US military says pulls 12 fighter jets from base in Turkey" *Reuters*, (16/12/2015) <http://reut.rs/1MhcnMI>

⁸⁶ Bulent Aliriza, "Turkey and the United States at the Syrian Gap", *Center for Strategic and International Studies*, (29/12/2015), <http://bit.ly/1NZXrXe>

7. ΒΑΛΚΑΝΙΑ

7.1. Βουλγαρία

7.1.1. Επίσκεψη του Έλληνα Προέδρου

Στις 14 και 15 Δεκεμβρίου 2015 πραγματοποιήθηκε διήμερη επίσκεψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Προκόπη Παυλόπουλου στη Σόφια, έπειτα από πρόσκληση του Βούλγαρου ομολόγου του Ρόσεν Πλεβελιέφ. Η επίσκεψη, αν και σε μεγάλο βαθμό εθιμοτυπικού χαρακτήρα, υπογράμμισε το ιδιαίτερα καλό κλίμα στις σχέσεις των δυο γειτόνων. Ο Βούλγαρος Πρόεδρος υπενθύμισε το εξαιρετικό επίπεδο των διμερών οικονομικών σχέσεων και τη κεντρική σημασία των ελληνικών επιχειρήσεων για την οικονομία της χώρας του: η Ελλάδα αποτελεί τον τρίτο σημαντικότερο ξένο επενδυτή, με 11.500 ελληνικές επιχειρήσεις να έχουν δημιουργήσει 40.000 θέσεις εργασίας, και με την Ελλάδα να αποτελεί έναν από τους 5 σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους της Βουλγαρίας.⁸⁷ Σύμφωνα με τον Πλεβελιέφ «οι δύο χώρες απολαμβάνουν μια στρατηγική σχέση και μια πραγματική φιλία».⁸⁸ Από την πλευρά του ο Έλληνας Πρόεδρος εξέφρασε την υποστήριξή του για την προσχώρηση της Βουλγαρίας τόσο στη ζώνη του Σένγκεν όσο και στην Ευρωζώνη,⁸⁹ ενώ υπενθύμισε, για άλλη μία φορά, ότι οι γείτονες των δύο χωρών (ΠΓΔΜ, Σερβία και Τουρκία) θα πρέπει «να σέβονται τις ευρωπαϊκές αξίες και το Διεθνές Δίκαιο».⁹⁰

Η επίσκεψη του Έλληνα Προέδρου πραγματοποιήθηκε ενώ ήταν ακόμη νωπές οι αντιδράσεις που προκάλεσαν οι δηλώσεις του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, Βαρθολομαίου, κατά τη διάρκεια της επίσημης επίσκεψής του στη Σόφια, στις 9 Νοεμβρίου 2015, περί επιστροφής μοναστηριακών

⁸⁷ <http://www.focus-news.net/news/2015/12/15/2165967/prezidentat-rosen-plevneliev-gratskiyat-biznes-v-balgariya-otvaryaya-40-000-rabotni-mesta-i-vazmozhnost-za-stotitsi-balgari.html>, πρόσβαση 20/12/2015

⁸⁸ <http://www.focus-news.net/news/2015/12/15/2165967/prezidentat-rosen-plevneliev-gratskiyat-biznes-v-balgariya-otvaryaya-40-000-rabotni-mesta-i-vazmozhnost-za-stotitsi-balgari.html>, πρόσβαση 20/12/2015

⁸⁹ <http://www.focus-news.net/news/2015/12/15/2166023/prezidentat-prokopis-pavlopulos-balgariya-zasluzhava-chlenstvo-v-evrozonata.html> πρόσβαση 20/12/2015

⁹⁰ <http://www.focus-news.net/news/2015/12/15/2166006/prokopis-pavlopulos-makedoniya-sarbiya-i-turtsiya-tryabva-da-uvazhavat-evropeyskite-tsennosti-i-mezhdunarodnoto-pravo.html>, πρόσβαση 20/12/2015

κειμηλίων σε πατριαρχικές μονές της Βόρειας Ελλάδας (στις Σέρρες, στη Δράμα και αλλού), τα οποία είχαν αφαιρεθεί και μεταφερθεί στη Βουλγαρία μεσούντος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.⁹¹ Οι δηλώσεις Βαρθολομαίου – ενώπιον του Βουλγάρου Προέδρου και κατά τη διάρκεια βράβειυσής του με την υψηλότερη κρατική διάκριση στη χώρα (του παράσημου «Στάρα Πλανινά») – προκάλεσαν μία θύελλα από αντιδράσεις, με πιο χαρακτηριστικές τις δηλώσεις του ηγέτη της αξιωματικής αντιπολίτευσης (*Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα*), του Μιχαήλ Μίκοφ, ο οποίος κατηγόρησε τον Οικουμενικό Πατριάρχη για «αμφισβήτηση της αυτονομίας» της Βουλγαρικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και για «προσβλητική συμπεριφορά» σε βάρος του βουλγαρικού λαού.⁹² Από την πλευρά του ο Βούλγαρος Πρόεδρος δήλωσε λακωνικά ότι «τέτοιου είδους ζητήματα αντιμετωπίζονται μέσω της διπλωματικής οδού... Το πρόβλημα είναι γνωστό από καιρό στους βούλγαρους πολιτικούς και διπλωμάτες και, σύμφωνα με την άποψη μου, έχει επιλυθεί εδώ και καιρό».⁹³

7.1.2. Επίσκεψη του Τούρκου Πρωθυπουργού

Στις 15 Δεκεμβρίου 2015 επισκέφτηκε τη Σόφια ο Αχμέτ Νταβούτογλου για συνομιλίες με τον Βούλγαρο ομόλογό του Μπόρις Μπορίσοφ. Μεταναστευτικές ροές, ενέργεια, έργα υποδομής και η αντιμετώπιση των πλημμυρών στην Ανατολική Θράκη ήταν τα ζητήματα που κυριάρχησαν στις συνομιλίες των δύο Πρωθυπουργών. Για το θέμα των μεταναστευτικών ροών η βουλγαρική πλευρά εξέφρασε την ικανοποίησή της με την κατάσταση που επικρατεί στα κοινά σύνορα, με τον Μπόρισοφ να δηλώνει χαρακτηριστικά ότι: «Δεν αντιμετωπίζουμε

⁹¹ <http://www.focus-news.net/news/2015/11/09/2149234/vselenskiyat-patriarh-vartolomey-i-poiska-balgariya-da-varne-otnetite-po-vreme-na-voyni-sveshteni-bogosluzhebni-tsennosti-v-severna-gartsiya.html>, πρόσβαση 20/12/2015

⁹² <http://www.focus-news.net/news/2015/11/11/2150355/mihail-mikov-bsp-povedenieto-na-vselskiya-patriarh-vartolomey-i-skandalizira-tsyaloto-obshtestvo.html>, <http://www.focus-news.net/news/2015/11/11/2150034/mihail-mikov-bsp-tsyalostnoto-povedenie-na-vartolomey-i-v-balgariya-beshe-obidno-za-balgarskite-grazhdani-i-hristiyani.html>, πρόσβαση 20/12/2015

⁹³ <http://www.focus-news.net/news/2015/11/11/2150100/prezidentat-rosen-plevneliev-problemat-s-pretentsiite-na-vselskiya-patriarh-vartolomey-i-e-reshen-otdavna.html>, πρόσβαση 20/12/2015

μεταναστευτικές πιέσεις στα σύνορά μας. Η Τουρκία έχει κάνει μεγάλες προσπάθειες» (Kapital, 19-23 Δεκεμβρίου 2015).

Για το θέμα της ενέργειας συζητήθηκε καταρχήν η σύνδεση της Βουλγαρίας στο τουρκικό δίκτυο φυσικού αερίου, κάτι που θα επιτρέψει την προμήθεια αζέριου φυσικού αερίου από τη Βουλγαρία, μειώνοντας την εξάρτησή της από τις ρωσικές εισαγωγές - κάτι το οποίο η βουλγαρική πλευρά έχει ήδη επιδιώξει μέσω της διασύνδεσής της με τον ελληνικό αγωγό φυσικού αερίου. Επιπλέον, συζητήθηκε και η αγορά βουλγαρικού ρεύματος, με την Άγκυρα να θέτει ως βασική προϋπόθεση την προηγούμενη συνεργασία της βουλγαρικής επιχείρησης ηλεκτρισμού (HEK) με ένα τουρκικό κονσόρτσιουμ εταιριών (Kapital, 19-23 Δεκεμβρίου 2015). Στα έργα υποδομής αναφέρθηκε η κατασκευή μίας σιδηροδρομικής γραμμής υψηλής ταχύτητας, που θα συνδέει τη Σόφια με την Κωνσταντινούπολη, έργο το οποίο θα αποτελέσει και τμήμα του μεγαλεπήβολου κινεζικού σχεδίου για την κατασκευή υψηλής ταχύτητας σιδηροδρομικής γραμμής ανάμεσα στο Πεκίνο και τη Βουδαπέστη. Τέλος, για την αντιμετώπιση των πλημμυρών που πλήττουν την περιοχή της Ανδριανούπολης με αυξανόμενη ένταση τα τελευταία χρόνια, η Άγκυρα ζήτησε την κατασκευή φράγματος στον σημαντικότερο παραπόταμο του Έβρου, τον ποταμό Τόνζο (στα βουλγαρικά γνωστός ως *Τούντζα*), κάτι το οποίο συνάντησε την άρνηση της Σόφιας – μια πάγια θέση της χώρας από τη δεκαετία του 1960 (Kapital, 19-23 Δεκεμβρίου 2015).

Η επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού στη Σόφια πραγματοποιήθηκε σε μια δύσκολη διεθνή συγκυρία για την Άγκυρα (μετά και τη ραγδαία επιδείνωση των ρωσοτουρκικών σχέσεων). Καθώς η Τουρκία επιδιώκει να αναθερμάνει την ευρωπαϊκή της πορεία, είναι σημαντικό να εξασφαλιστεί η στήριξη της Σόφιας – ενώ δεν έχουν διαφύγει της τουρκικής προσοχής οι θέσεις της κυβέρνησης Μπορίσοφ στις Βρυξέλλες υπέρ της φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος βίζας για τους Τούρκους πολίτες (Kapital, 19-23 Δεκεμβρίου 2015). Και οι δύο πλευρές χαρακτηρίζουν τις σχέσεις τους ως «στρατηγικής σημασίας». Ωστόσο κανένας από τους δύο Πρωθυπουργούς δεν σχολίασε μία από τις πιο «ευαίσθητες λεπτομέρειες»

των διμερών τους σχέσεων: την επιρροή της Τουρκίας στην πολιτική ζωή της Βουλγαρίας μέσω συγκεκριμένων (μειονοτικών) κομμάτων και τις προσπάθειες της Άγκυρας τα τελευταία χρόνια να ενισχύσει (εκ νέου) την επιρροή της πάνω στους Βούλγαρους Τούρκους (Kapital, 19-23 Δεκεμβρίου 2015).

Ενδεικτικές του σκεπτικισμού και της δυσπιστίας με τις οποίες γενικότερα αντιμετωπίζεται η επίσημη Τουρκία στη Βουλγαρία ήταν και οι αντιδράσεις του Κρασιμίρ Καρακατσάνοφ, ηγέτη του κόμματος ΕΜΕΟ και μέλος του κυβερνητικού συνασπισμού. Ο Καρακατσάνοφ σχολίασε με σκωπτικό τρόπο την επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού, δηλώνοντας χαρακτηριστικά στο Κοινοβούλιο: «Ο Νταβούτογλου δεν είναι ένας συνηθισμένος Πρωθυπουργός της Τουρκίας. Είναι ο ιδεολόγος του νεοοθωμανισμού, ο οποίος αποτελεί και την επίσημη πολιτική της Τουρκίας τα τελευταία 11 χρόνια. Γι' αυτό και δεν βλέπω λόγο για τους φανφαρονισμούς... που συνόδευσαν την επίσκεψή του».⁹⁴

7.2. Σερβία

7.2.1. Επίσκεψη του Τούρκου Πρωθυπουργού

Στις 28 Δεκεμβρίου 2015 επισκέφτηκε το Βελιγράδι ο Αχμέτ Νταβούτογλου, η πρώτη επίσκεψη Τούρκου Πρωθυπουργού στη Σερβία μετά την έντονη σερβική αντίδραση την οποία είχαν προκαλέσει οι δηλώσεις Ερντογάν τον Οκτώβριο του 2013, όταν κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στο Κόσοβο είχε δηλώσει χαρακτηριστικά: «Μην ξεχνάτε ότι το Κόσοβο είναι Τουρκία και η Τουρκία Κόσοβο».⁹⁵ Ο Νταβούτογλου, επικεφαλής μιας αντιπροσωπείας 5 υπουργών και πάνω από 100 επιχειρηματιών, χαρακτήρισε ως «σημαντική» τη φιλία της Σερβίας για την Τουρκία, προσβλέποντας σε μια «νέα σελίδα» στις διμερείς τους σχέσεις.⁹⁶

⁹⁴ <http://bultimes.com/video-karakachanov-davutoglu-e-ideologat-na-neosmanisma-kojto-e-darzhavna-politika-na-tursiya/>, πρόσβαση 20/12/2015

⁹⁵ http://www.todayszaman.com/newsDetail_openPrintpage.action?newsId=408184, πρόσβαση 30/12/2015

⁹⁶ Οπ.παρ.

Κατά τη συνάντηση του Τούρκου πρωθυπουργού με τον Σέρβο ομόλογό του, Αλεξάντερ Βούσιτς, αποφασίστηκε η δημιουργία ενός Συμβουλίου Στρατηγικής Συνεργασίας, κατά το πρότυπο αυτών που η Τουρκία έχει ήδη συγκροτήσει με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία⁹⁷ και εκφράστηκε η κοινή βούληση των δύο πρωθυπουργών για περαιτέρω αύξηση του διμερούς εμπορίου στο 1 δις δολάρια για το 2016, από τα 780 εκ. δολάρια το 2014.⁹⁸ Μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή των επαφών των δύο πλευρών αποτέλεσε και η λεγόμενη «τριμερής» (Βοσνία-Ερζεγοβίνη – Σερβία – Τουρκία), ένα διπλωματικό σχήμα που προωθείται ιδιαίτερα από την Άγκυρα και το οποίο προβλέπει συναντήσεις υψηλού επιπέδου ανάμεσα στις τρεις χώρες, καθώς και την προώθηση της τριμερούς συνεργασίας. Σε συνέντευξη του στη σερβική εφημερίδα “Danas”, πριν από την άφιξη του στο Βελιγράδι, ο Νταβούτογλου είχε ανακοινώσει το άνοιγμα ενός κοινού εμπορικού γραφείου Σερβίας-ΒΕ στην Κωνσταντινούπολη (με χρηματοδότηση Τούρκων επιχειρηματιών) τον Ιανουάριο του 2016, ένα βήμα το οποίο, όπως δήλωσε χαρακτηριστικά ο Τούρκος πρωθυπουργός, υποδηλώνει «την στέρεα πεποίθησή μας στον αναντικατάστατο ρόλο της Σερβίας ως εγγυήτριας της ειρήνης, ευημερίας και σταθερότητας στα Βαλκάνια».⁹⁹ Ωστόσο η προβλεπόμενη τριμερής συνάντηση των τριών πρωθυπουργών ακυρώθηκε δύο φορές, η πρώτη λόγω «καιρικών συνθηκών».¹⁰⁰

Ο Νταβούτογλου συναντήθηκε και με τον πρόεδρο της Σερβίας, Τόμισλαφ Νίκολιτς. Ο Σέρβος Πρόεδρος εξέφρασε την «οδύνη του όταν οι φίλοι μας προάγουν την ανεξαρτησία του Κοσόβου-Μετόχια», κάλεσε την Τουρκία να αυξήσει τις επενδύσεις της στην περιοχή της νοτιοδυτικής Σερβίας με σημαντική παρουσία μουσουλμανικού πληθυσμού (το σερβικό Σαντζάκ), «συμβάλλοντας με

⁹⁷ http://www.todayszaman.com/newsDetail_openPrintpage.action?newsId=408274, πρόσβαση 30/12/2015

⁹⁸ http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy+2015&mm=12&dd=29&nav_id=96521, πρόσβαση 30/12/2015

⁹⁹ <http://www.balkaneu.com/davutoglu-belgrade-praises-serbian-leadership/>, πρόσβαση 30/12/2015

¹⁰⁰ http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy+2015&mm=12&dd=29&nav_id=96516, πρόσβαση 30/12/2015

αυτόν τον τρόπο» στην υπέρβαση των διαφορών που ταλανίζουν την τοπική μουσουλμανική κοινότητα, ενώ ανακοίνωσε και την πρόθεση του «να βοηθήσει την Τουρκία» στην επίλυση της κρίσης που δοκιμάζει τις ρωσοτουρκικές σχέσεις μετά την κατάρρευση του ρωσικού αεροσκάφους.¹⁰¹

Ωστόσο μόνο μια ημέρα αργότερα, σε δηλώσεις του στο ρωσικό πρακτορείο ειδήσεων Ria Novosti, ο Σέρβος Πρόεδρος χαρακτήρισε την κατάρρευση του ρωσικού αεροπλάνου ως μια «σκόπιμη προσπάθεια πρόκλησης σύγκρουσης» ανάμεσα στο ΝΑΤΟ και τη Ρωσία στη Συρία, υπενθυμίζοντας ότι τουρκικά αεροσκάφη παραβιάζουν επανειλημμένα τον ελληνικό εναέριο χώρο χωρίς να τα καταρρίπτει η Ελλάδα, καθώς τέτοιου είδους ενέργειες έχουν σοβαρές επιπτώσεις, «όπως θα έπρεπε και να γνωρίζει η Τουρκία».¹⁰²

Τέλος αξίζει να αναφερθούν και τα επίσημα εγκαίνια του παραρτήματος του Ιδρύματος Yunus Emre από τον Τούρκο πρωθυπουργό στο Βελιγράδι.¹⁰³ Υπενθυμίζεται ότι το συγκεκριμένο Ίδρυμα, το οποίο ιδρύθηκε το 2007, αποτελεί ουσιαστικά την «ναυαρχίδα» της δραστήριας πολιτιστικής διπλωματίας που έχει αναπτύξει ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια η Άγκυρα υπό την κυβέρνηση του Κ.Δ.Α., προωθώντας την τουρκική γλώσσα διεθνώς. Παραρτήματα του έχουν ιδρυθεί σε μια σειρά από βαλκανικές χώρες – Βοσνία-Ερζεγοβίνη (Σαράγιεβο, Μόσταρ), Αλβανία (Τίρανα, Σκόδρα), ΠΓΔΜ (Σκόπια), Κοσσυφοπέδιο (Πρίστινα, Πρίζρεν), Ρουμανία (Βουκουρέστι, Κονσταντζα), Μαυροβούνιο (Ποντγκόριτσα) – με τελευταία προσθήκη, από τον Μάιο του 2015, αυτήν του Βελιγραδίου.

¹⁰¹ http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy+2015&mm=12&dd=292nav_id=96530, πρόσβαση 30/12/2015

¹⁰² <http://www.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?pageID=238&nID=93214&NewsCatID=35>, πρόσβαση 30/12/2015.

¹⁰³ <http://www.dailysabah.com/life/2015/12/29/davutoglu-opens-cultural>, πρόσβαση 30/12/2015

8. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ

Το διήμερο της 15^{ης} και 16^{ης} Δεκεμβρίου 2015 θα μπορούσε να αναδειχθεί σε ένα από τα πλέον καθοριστικά για τη διαμόρφωση των διεθνών εξελίξεων σε ενεργειακό, οικονομικό, αλλά και πολιτικό επίπεδο για το 2016 αλλά και για αρκετά έτη μετά από αυτό. Στο κλείσιμο του 2015, δύο αποφάσεις σε θεσμικό και πολιτικό επίπεδο στις Η.Π.Α., οδηγούν σε κρίσιμες αλλαγές σε δομικά στοιχεία της διεθνούς ροής ενεργειακών πόρων.

Στις 15 Δεκεμβρίου 2015 το αμερικανικό Κογκρέσο κατέληξε σε συμφωνία για την άρση της απαγόρευσης εξαγωγών πετρελαίου των Η.Π.Α., η οποία βρισκόταν σε ισχύ τα τελευταία 40 χρόνια, από την εποχή της τελευταίας μεγάλης πετρελαϊκής κρίσης.¹⁰⁴ Παράλληλα, στις 16 Δεκεμβρίου 2015, η Κεντρική Τράπεζα των Η.Π.Α. προχώρησε στην πρώτη – μετά από σχεδόν δέκα χρόνια – αύξηση του Βασικού Επιτοκίου Παρέμβασης της χώρας.¹⁰⁵

Οι παραπάνω εξελίξεις, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση στις 18 Οκτωβρίου 2015 της συμφωνίας άρσης των κυρώσεων έναντι του Ιράν από τις Η.Π.Α. και την Ε.Ε., ως μέρος του χρονοδιαγράμματος που προβλέπεται από τη συμφωνία της 14^{ης} Ιουλίου μεταξύ Ιράν και P5+1, καθιστούν το τελευταίο τρίμηνο του 2015 από τα πλέον καθοριστικά για τις μελλοντικές διεθνείς ενεργειακές εξελίξεις.¹⁰⁶

8.1. Άρση απαγόρευσης εξαγωγών πετρελαίου των Η.Π.Α.

Η άρση της απαγόρευσης εξαγωγών πετρελαίου από τις Η.Π.Α. έρχεται ως αποτέλεσμα των σημαντικότερων δομικών αλλαγών στο ενεργειακό δυναμικό της χώρας που τα τελευταία οκτώ χρόνια έχει οδηγήσει στην κατακόρυφη αύξηση της εγχώριας παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του σχιστολιθικού πετρελαίου που παράγεται στις Η.Π.Α. και

¹⁰⁴<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/f7b97750-a3ab-11e5-8d70-42b68cfae6e4.html#axzz3wXAHRQKO>

¹⁰⁵ <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/12/16/federal-reserve-likely-to-raise-interest-rates-for-first-time-in-nearly-a-decade/>

¹⁰⁶ <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/pages/iran.aspx>

πλέον οδεύει προς εξαγωγή, οριοθετούν το μέγεθος των επιπτώσεων που μπορεί να έχει σε διεθνές επίπεδο η επιστροφή των Η.Π.Α. στις εξαγωγές πετρελαίου.

Το προς εξαγωγή πετρέλαιο των Η.Π.Α. ανήκει επί το πλείστον στην κατηγορία “light sweet”, ενώ τα περισσότερα αμερικανικά διυλιστήρια είναι κατασκευασμένα για να επεξεργάζονται κυρίως βαρύτερο αργό πετρέλαιο. Αυτό σημαίνει ότι η πλειονότητα των αμερικανικών εξαγωγών θα ανταγωνιστεί κυρίως τους παραγωγούς αντίστοιχης ποιότητας πετρελαίου, ενώ οι Η.Π.Α. θα εξακολουθούν να εξαρτώνται από τις εισαγωγές “heavy crude” πετρελαίου. Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι σημαντικότεροι εξαγωγείς “light sweet” πετρελαίου είναι η Ρωσία και το Ιράκ, ενώ στους σημαντικότερους παραγωγούς “heavy crude” συγκαταλέγεται η Σαουδική Αραβία και το Κουβέιτ.¹⁰⁷

Έτσι λοιπόν, οι εξελίξεις όσον αφορά την άρση της απαγόρευσης των αμερικανικών εξαγωγών πετρελαίου δείχνουν να πλήττουν άμεσα τα συμφέροντα της Ρωσίας στην Ε.Ε., καθώς ο μεγαλύτερος όγκος εξαγωγών πετρελαίου της Ρωσίας κατευθύνεται προς τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Παράλληλα μειώνεται το ειδικό βάρος του Ιράκ ως παραγωγού πετρελαίου, καθώς πλέον το ιρακινό πετρέλαιο θα έχει να αντιμετωπίσει τον άμεσο ανταγωνισμό από το αντίστοιχο αμερικανικό.

Από την άλλη πλευρά, το Ριάντ εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό στρατηγικό παράγοντα για την ενεργειακή ασφάλεια των Η.Π.Α., παρά το ότι μέσα στα επόμενα τέσσερα χρόνια η παραγωγή πετρελαίου των Η.Π.Α. θα έχει ξεπεράσει αυτήν της Σαουδικής Αραβίας. Η εξάρτηση των Η.Π.Α. από το πετρέλαιο της Σαουδικής Αραβίας θα μπορέσει να μειωθεί μόνο εφόσον πραγματοποιηθούν οι μεγάλες και υψηλού κόστους μετατροπές και επενδύσεις που απαιτούνται, ώστε τα διυλιστήρια που βρίσκονται σε αμερικανικό έδαφος να μπορούν να επεξεργάζονται το ελαφρύτερο και περισσότερο ρευστό “light sweet

¹⁰⁷ <http://explorationworld.com/top10/191/Top-10-Countries-the-US-Owes-Its-Energy-To>

oil” που παράγεται στην εγχώρια αγορά τους. Κάτι τέτοιο δεν δείχνει οικονομικά συμφέρον με τις παρούσες τιμές του πετρελαίου, οπότε η ροή του μεγαλύτερου μέρους των αμερικανικών εξαγωγών πετρελαίου προς τις ευρωπαϊκές αγορές θα πρέπει να θεωρείται αναπόφευκτη, γεγονός που πλήττει άμεσα τα συμφέροντα της Ρωσίας.

8.2. Αύξηση των επιτοκίων στις Η.Π.Α.

Η πρόσφατη απόφαση της Κεντρικής Τράπεζας των Η.Π.Α. για την έναρξη ενός κύκλου ανόδου του Βασικού Επιτοκίου Παρέμβασης της χώρας, οδηγεί αδιαμφισβήτητα σε μία γενικότερη αύξηση των επιτοκίων στις Η.Π.Α.. Πέραν από τις διάφορες αλυσιδωτές αντιδράσεις που προκαλούνται στο εσωτερικό της χώρας από μια τέτοια κίνηση, σημαντικές εξελίξεις δρομολογούνται και σε διεθνές επίπεδο.

Καθώς τα αυξημένα επιτόκια οδηγούν σε αύξηση της τάσης για αποταμίευση αντί για επένδυση, θα πρέπει να αναμένουμε ότι σημαντικά κινέζικα κεφάλαια θα ανακατευθυνθούν από παραγωγικές επενδύσεις στο εσωτερικό της Κίνας, προς την ασφάλεια και αυξημένη απόδοση των αμερικανικών ομόλογων. Η σημαντική αυτή αλλαγή στη ροή επενδυτικών κεφαλαίων αποτελεί από τους βασικότερους παράγοντες μείωσης των προοπτικών ανάπτυξης της κινεζικής οικονομίας για το 2016 και τα επόμενα χρόνια.

Παράλληλα, η αύξηση των επιτοκίων του δολαρίου, συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση του αμερικανικού νομίσματος ή έστω στη διατήρηση του στα τωρινά υψηλά του επίπεδα. Για τις κινεζικές εξαγωγές το παραπάνω δεδομένο αποτελεί σημαντικό πλήγμα καθώς το Γουάν εξακολουθεί να είναι συνδεδεμένο με το δολάριο, η κάθε ενίσχυση του οποίου πλήττει την ανταγωνιστικότητα των κινεζικών προϊόντων και μειώνει σημαντικά τις προοπτικές ανάπτυξης της κινεζικής οικονομίας. Οι παραπάνω εξελίξεις αναμένεται να αποτυπωθούν ως αρνητικές προσδοκίες στα ασιατικά χρηματιστήρια από τις αρχές του 2016, οδηγώντας τα σε

σοβαρότατους κλυδωνισμούς. Η μείωση της ανάπτυξης στην Κίνα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις εξελίξεις στην διεθνή ροή ενεργειακών πόρων, καθώς οδηγεί σε αντίστοιχη μείωση της ζήτησης τους από την κινεζική οικονομία.

Από την παραπάνω εξέλιξη, το μεγαλύτερο πλήγμα δέχεται αναμφισβήτητα η Ρωσία της οποίας οι εξαγωγές ενέργειας προς την Κίνα είναι οι δεύτερες σε μέγεθος μετά από αυτές προς την Ε.Ε.. Παράλληλα, η κινεζική οικονομία αποτελεί σημαντικό προορισμό για τις εξαγωγές ενεργειακών πόρων και του Ιράν. Η Τεχεράνη βλέπει επίσης τα συμφέροντα της να πλήττονται άμεσα, καθώς οι διέξοδοι προς τα ανατολικά της περιορίζονται, τη στιγμή που η χώρα αδημονεί να αυξήσει την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου μετά την άρση των κυρώσεων από Η.Π.Α. και Ε.Ε..

8.3. Άρση των κυρώσεων κατά του Ιράν.

Μετά την απόφαση για άρση των κυρώσεων κατά του Ιράν και την υιοθέτηση της συμφωνίας από Η.Π.Α. και Ε.Ε. στις 18 Οκτωβρίου 2015, η προοπτική επανόδου την παραγωγής φυσικού αερίου και πετρελαίου του Ιράν στις διεθνείς αγορές αποτελεί τη δραματικότερη αλλαγή στη διεθνή ροή ενεργειακών πόρων των τελευταίων ετών. Το Ιράν διαθέτει το τέταρτο μεγαλύτερο απόθεμα πετρελαίου στον κόσμο, ενώ τα αποθέματα φυσικού αερίου της χώρας είναι τα δεύτερα μεγαλύτερα σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁰⁸

Η είσοδος ιρανικού φυσικού αερίου και πετρελαίου στις διεθνείς αγορές έχει τη δυναμική να επηρεάσει τις διεθνείς τιμές ενέργειας και αυξάνει σημαντικά τον ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων παραγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου για την πρόσβαση στις αγορές- προορισμούς των ενεργειακών τους πόρων. Το Ιράν στοχεύει να αυξήσει την παραγωγή φυσικού αερίου του από 0,7 bcm στα 1,1bcm το χρόνο μέσα στα επόμενα 2 έτη, επιδιώκοντας να επανέλθει δυναμικά στον

¹⁰⁸ https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Iran/iran.pdf

διεθνή ενεργειακό χάρτη.¹⁰⁹ Αντίστοιχα η Τεχεράνη επιδιώκει να αυξήσει τη παραγωγή πετρελαίου κατά 1 εκατομμύριο βαρέλια την ημέρα, τη στιγμή που μετά την εφαρμογή των κυρώσεων, οι εξαγωγές πετρελαίου της έχουν περιοριστεί στα 1,5 εκατομμύριο βαρέλια ημερησίως.

Η χρονική συγκυρία ενισχύει την κρισιμότητα του ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών κρατών για τα μελλοντικά τους μερίδια αγοράς, καθώς σε διεθνές επίπεδο η συνολική αγορά ενέργειας παράγει ενδείξεις συρρίκνωσης. Η πορεία του Ιράν προς τις διεθνείς αγορές ενέργειας δεν θα πρέπει να θεωρείται ως μια εύκολη υπόθεση καθώς τα επενδυτικά κεφάλαια που είναι απαραίτητα για τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων εξόρυξης αγγίζουν τα 170 δις δολάρια.¹¹⁰ Καθώς η προσέλκυση νέων επενδύσεων απαιτεί την εξασφάλιση ενός έστω βασικού επιπέδου σταθερότητας στις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις της χώρας, μπορούμε να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι η ραγδαία επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Ιράν και Σαουδικής Αραβίας δημιουργεί σοβαρότατα προβλήματα στις φιλοδοξίες της Τεχεράνης για αύξηση των μεριδίων της στο διεθνές ενεργειακό πεδίο και αποτελεί όπλο στα χέρια του Ριάντ για την αποτροπή της οικονομικής – και κατά συνέπεια πολιτικής – ενίσχυσης της Τεχεράνης.

Η θέση του Ιράν στο διεθνές ενεργειακό πεδίο, σε συνδυασμό με την άρση των εξαγωγών πετρελαίου των Η.Π.Α. και το πλήγμα που δέχεται η Ρωσία στις μελλοντικές εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου προς την Ε.Ε., προσθέτουν κίνητρα στη Μόσχα για συμμετοχή στον έλεγχο της ροής των ιρανικών ενεργειακών πόρων.¹¹¹ Καθώς δε, η αυξημένη παραγωγή αμερικανικού σχιστολιθικού φυσικού αερίου απελευθερώνει μέρος των εξαγωγών LNG από τις χώρες του Κόλπου προς τις ασιατικές αγορές, η Κίνα και η Ινδία καλύπτουν ευκολότερα τις ανάγκες τους με φυσικό αέριο από τους ανταγωνιστές τού Ιράν, ωθώντας την Τεχεράνη να αναζητήσει διέξοδο για το φυσικό της αέριο στη

¹⁰⁹ <http://www.naturalgaseurope.com/irans-gas-industry-could-attract-40b-if-sanctions-lifted-27359>

¹¹⁰ <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-09-10/iran-gets-ready-to-sell-oil-to-the-world>

¹¹¹ <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-10-14/putins-gas-attack>

Μεσόγειο μέσω αγωγών που σχεδιάζονται να περνούν από τη Συρία. Το Ιράν είχε ήδη από το 2011 συνάψει συμφωνία με τη Συρία για την κατασκευή του αγωγού “Islamic Pipeline” που μετέφερε το άφθονο ιρανικό φυσικό αέριο του κοιτάσματος “South Pars/North Dome” σε άμεση επαφή με τις ευρωπαϊκές αγορές.¹¹² Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι ο “Islamic Pipeline” έρχεται σε άμεσο ανταγωνισμό με τον σχεδιαζόμενο αγωγό “Qatar-Turkey pipeline” ο οποίος στοχεύει να φέρει το φυσικό αέριο του Κατάρ από το ίδιο κοιτάσμα “South Pars/North Dome” στις ευρωπαϊκές αγορές μέσω Συρίας και Τουρκίας.

Η επανεμφάνιση λοιπόν των Η.Π.Α. ως εξαγωγέως πετρελαίου για πρώτη φορά μετά από 40 χρόνια, η επιβράδυνση της κινεζικής και παγκόσμιας οικονομίας από την αύξηση των αμερικανικών επιτοκίων και η επικείμενη είσοδος του Ιράν στο διεθνές ενεργειακό γίγνεσθαι, θέτουν τις βάσεις για μια σειρά από δομικές αλλαγές στα ενεργειακά θέματα σε περιφερειακό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, οι οποίες μετατοπίζουν φορτία ισχύος και δύναται να μεταβάλλουν τις ισορροπίες ισχύος μεταξύ των εμπλεκομένων μερών.

¹¹²http://www.upi.com/Business_News/Energy-Industry/2011/07/25/Islamic-pipeline-seeks-Euro-gas-markets/UPI-13971311588240/

9. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ και ΑΜΥΝΑ

Το τρομοκρατικό πλήγμα στο Παρίσι στις 13 Νοεμβρίου 2015 οδήγησε τη Γαλλία να επικαλεσθεί στο Συμβούλιο Υπουργών Αμύνης της 17^{ης} Νοεμβρίου 2015 την ενεργοποίηση της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής» όπως αυτή προβλέπεται από τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Στο αίτημα αυτό οι εταίροι συμφώνησαν αμέσως.

Σύμφωνα με το άρθρο 42.7 της Συνθήκης της Λισαβόνας, *«Σε περίπτωση κατά την οποία κράτος μέλος δεχθεί ένοπλη επίθεση (armed aggression) στο έδαφός του, τα άλλα κράτη μέλη οφείλουν να του παράσχουν βοήθεια και συνδρομή με όλα τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Αυτό δεν επηρεάζει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της πολιτικής ασφάλειας και άμυνας ορισμένων κρατών μελών. Οι δεσμεύσεις και η συνεργασία στον τομέα αυτόν εξακολουθούν να είναι σύμφωνες προς τις δεσμεύσεις που έχουν αναληφθεί στο πλαίσιο του Οργανισμού Βορείου Ατλαντικού Συμφώνου, η οποία παραμένει, όσον αφορά τα κράτη που είναι μέλη του, το θεμέλιο της συλλογικής τους άμυνας και το όργανο της εφαρμογής της».*

Η «ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής» κινητοποιεί τα κράτη μέλη της Ε.Ε. (και όχι τα όργανα της Ε.Ε.), ώστε να παράσχουν βοήθεια και συνδρομή στο κράτος που δέχθηκε την «ένοπλη επίθεση» (ή, κατ' άλλους, «ένοπλη επιθετική ενέργεια»), στη βάση εφαρμογής του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη του Ο.Η.Ε.. Αναφέρεται, δηλαδή, στο δικαίωμα του κράτους που βρίσκεται σε κατάσταση νόμιμης άμυνας να ζητήσει τη βοήθεια άλλων κρατών. Για αυτόν το λόγο η συγκεκριμένη ρήτρα αναφέρεται επίσης και ως «ρήτρα αμοιβαίας άμυνας».

Η επίκληση της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής» από την κυβέρνηση Ολάντ είχε πολλαπλό σκοπό. Όπως ορθά επισημαίνει ο πανεπιστημιακός Thierry Tardy (Κέντρο Στρατηγικών Μελετών της Ε.Ε. – Δεκέμβριος 2015), η Γαλλία επεδίωξε να υπογραμμίσει την υποχρέωση των κρατών-μελών να συνδράμουν σε ένα

πρόβλημα που δεν είναι μόνο γαλλικού ενδιαφέροντος, αλλά και ευρωπαϊκού, και, ασφαλώς, μία τέτοια επίκληση δεν θα μπορούσε εύκολα να αγνοηθεί. Η επίκλησή της δημιουργεί αναμφίβολα μια αίσθηση υποχρέωσης στα κράτη-μέλη για το μέλλον της πολυσυζητημένης και εξαιρετικά επίκαιρης Ευρωπαϊκής Άμυνας. Επίσης, ο χαρακτήρας αυτής της συνδρομής από τα κράτη-μέλη θα προσδιοριστεί από την κυβέρνηση του Παρισιού, ανάλογα με τον συγκεκριμένο σχεδιασμό άμυνας που θα καταστρώσει.

Είναι ακριβώς για αυτόν το λόγο που η Γαλλική κυβέρνηση επέλεξε την επίκληση της συγκεκριμένης ρήτρας και όχι της «ρήτρας αλληλεγγύης», η οποία ρητώς αναφέρεται σε τρομοκρατική επίθεση. Η «συνδρομή αμοιβαίας άμυνας» έχει καθαρά διακρατικό χαρακτήρα και δεν εμπλέκει, ούτε απαιτεί καμία άλλη απόφαση από όργανα της Ε.Ε. (π.χ., Συμβούλιο της ΕΕ) για το σχεδιασμό υλοποίησής της. Επομένως, η βασική επιδίωξη της Γαλλίας, η οποία γρήγορα έγινε γνωστή και από τη διεθνή ειδησεογραφία, ήταν η συνδρομή των κρατών-μελών στις αμυντικές υποχρεώσεις της Γαλλίας, στο πλαίσιο της στρατιωτικής της παρουσίας σε διάφορες διεθνείς αποστολές εκτός ΕΕ. Μια τέτοια συνδρομή, ασφαλώς θα απεγκλώβιζε έναν αριθμό γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων που υπηρετούν στο εξωτερικό, ώστε να επικεντρωθούν στην άμυνα της χώρας.

Το γεγονός ότι η επίκληση του άρθρου 42.7 γίνεται για πρώτη φορά από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, προσφέρει ένα περιθώριο διαμόρφωσης της συγκεκριμένης πολιτικής, αλλά και της ερμηνείας της, ασφαλώς χωρίς να ξεφεύγει από το γράμμα της Συνθήκης, αλλά και των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη του Ο.Η.Ε. Σύμφωνα με σχόλιο του Jochen Rehr, αναλυτή του Κολεγίου Ασφάλειας και Άμυνας της Ε.Ε. (Egmont Institute, Νοέμβριος 2015), η Γαλλία, βάσει του άρθρου 51, έχει την υποχρέωση να ενημερώνει το Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε για τις εθνικές δράσεις της, αλλά και για εκείνες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο εφαρμογής του 42.7 της Συνθήκης της Λισαβόνας, υποχρέωση που έχουν και τα κράτη-μέλη που συνδράμουν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Jochen Rehr1, η επίκληση της «ρήτρας αμυντικής συνδρομής» δεν αναφέρεται αυστηρά σε «ένοπλη επίθεση» (“armed attack”), όπως το άρθρο 5 της Ατλαντικής Συμμαχίας, αλλά σε «ένοπλη επιθετική δράση» (“armed aggression”), η οποία αποτελεί μία πιο διευρυμένη διατύπωση. Όπως επισημαίνει ο έγκριτος αναλυτής, ένα κράτος-μέλος της Ε.Ε. μπορεί να επικαλεστεί τη «ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής» όταν δεχθεί «ένοπλη επιθετική δράση», π.χ., την κατάληψη ενός λιμανιού της από ένα πολεμικό πλοίο, η οποία είναι μία πράξη που ασφαλώς πλήττει την κυριαρχία του κράτους-μέλους, χωρίς απαραίτητα να έχει ασκηθεί ένοπλη βία από το παραβιάζον τρίτο μέρος. Επίσης, όπως υποστηρίζει ο Rehr1, η περίπτωση του πολέμου στα νησιά Φώκλαντ, το 1982, ακριβώς επειδή για το Ηνωμένο Βασίλειο η εμπλοκή του ήταν αποτέλεσμα της παραβίασης της εδαφικής του κυριαρχίας, ακόμα και χιλιάδες μίλια μακριά από την Ευρώπη, ασφαλώς θα εντασσόταν στη λογική του άρθρου 42.7 της Συνθήκης της Λισαβόνας, αλλά όχι του άρθρου 5 της Συμμαχίας.

Αξιοσημείωτη είναι δε η διαφορετική μετάφραση της έκφρασης “armed aggression” από τα κράτη-μέλη. Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία διατηρούν τη διατύπωση “armed aggression”, ενώ η Γερμανία, η Σουηδία, η Δανία, η Πολωνία και η Κροατία χρησιμοποιούν τη διατύπωση “armed attack”. Από νομικής πλευράς, ωστόσο, επικρατεί η γλώσσα της διαπραγμάτευσης και των επιμέρους σχολίων κατά τη διάρκεια σύνταξης της διάταξης, δηλαδή της διακυβερνητικής διάσκεψης για την Συνταγματική Συνθήκη (Γαλλικά και Αγγλικά), και άρα επικρατεί η διατύπωση “armed aggression”.

Επομένως, η επίκληση της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής» από την κυβέρνηση Ολάντ είναι μία ασφαλώς πιο ευέλικτη, αλλά όχι λιγότερο αποφασιστική αντίδραση από μία ενδεχόμενη επίκληση του άρθρου 5 της Συμμαχίας, που ενδεχομένως να δημιουργούσε σοβαρές επιφυλάξεις σε κυβερνήσεις που βλέπουν με σκεπτικισμό μια οποιαδήποτε αυτόματη εμπλοκή του Ν.Α.Τ.Ο. σε επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή. Άλλωστε, ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα είχε προκαλέσει πολλαπλές αναταράξεις στις σχέσεις της Ε.Ε. με τη Ρωσία και

άλλες δυνάμεις, σε μια στιγμή κατά την οποία αναζητούνται ισορροπίες συνεργασίας και διαλόγου στα ζητήματα πάταξης της τρομοκρατίας και άλλων δράσεων στη Μέση Ανατολή.

Η υλοποίηση εφαρμογής της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής», έχει ξεκινήσει. Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις με σημαντικές στρατιωτικές δυνατότητες, όπως η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ολλανδία, μεταξύ άλλων, δεσμεύτηκαν να συμμετέχουν με ένοπλες δυνάμεις και εξοπλισμό για να συνδράμουν τη Γαλλία. Τα Κοινοβούλια του Ηνωμένου Βασιλείου (2 Δεκεμβρίου) και της Γερμανίας (4 Δεκεμβρίου) ήδη συμφώνησαν στην στρατιωτική ενίσχυση της Γαλλίας τόσο στις επιχειρήσεις της στην Μέση Ανατολή, όσο και στην ενίσχυση των αποστολών στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία και το Μαλί. Ωστόσο, η αντιμετώπιση (anti-terrorism), καθώς και η πάταξη της τρομοκρατίας (counter-terrorism) απαιτούν το συντονισμό δράσεων και πολιτικών που καλύπτουν ένα εξαιρετικά ευρύ φάσμα πολιτικών και στρατιωτικών πρακτικών.

Η εξέλιξη του συντονισμού των δράσεων σε ένα τέτοιο επίπεδο αναμένεται στους επόμενους μήνες. Ωστόσο, η επίκληση του άρθρου 42.7 σε συνδυασμό με την Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας 2249 (20 Νοεμβρίου 2015), που επιτρέπει τη χρήση «όλων των απαραίτητων μέσων» από τα κράτη μέλη του Οργανισμού για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και την πάταξη των τρομοκρατικών δράσεων, όπως το Ι.Κ., έχουν ήδη δημιουργήσει ένα πλέγμα υποχρεώσεων με εξαιρετικά σημαντικό ειδικό πολιτικό βάρος από το οποίο τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. δύσκολα θα μπορούν να αποστασιοποιηθούν.

Παράλληλα με την έναρξη εφαρμογής της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής», οι θεσμοί της Ε.Ε. και πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Γραμματεία του Συμβουλίου, σε συνεργασία και με την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης, έχουν ήδη δημιουργήσει δομές όπως οι «Ολοκληρωμένες Ρυθμίσεις της ΕΕ για την Αντιμετώπιση Πολιτικών Κρίσεων» (“EU Integrated Political Crisis Response-IPCR”) που μπορούν να διαδραματίσουν ένα εξαιρετικά

σημαντικό επικουρικό ρόλο στην πάταξη της τρομοκρατίας, αλλά και στην αντιμετώπιση άλλων κρίσεων όπως του προσφυγικού/μεταναστευτικού. Οι λεπτομέρειες λειτουργίας αυτής της δομής θα προσδιοριστούν στους επόμενους λίγους μήνες.

Σε αντίθεση με τη «ρήτρα αμοιβαίας συνδρομής» που εντάσσεται το κεφάλαιο για την Κοινή Εξωτερική και Πολιτική Άμυνας της ΕΕ, η «ρήτρα αλληλεγγύης» αναφέρεται στο άρθρο 222 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ε.Ε. που προβλέπει την ανάγκη συνεργασίας των κρατών-μελών μελών όταν ένα κράτος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση.

Το άρθρο 222 της ΣτΛΕ, προβλέπει ότι: *1. Η Ένωση και τα κράτη μέλη της ενεργούν από κοινού, με πνεύμα αλληλεγγύης, εάν ένα κράτος μέλος δεχθεί τρομοκρατική επίθεση ή πληγεί από φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή. Η Ένωση κινητο ποιεί όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών μέσων που θέτουν στη διάθεσή της τα κράτη μέλη, για:»*

Οι διαφορές μεταξύ της «ρήτρας αλληλεγγύης» και της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής» είναι εμφανείς. Στη «ρήτρα αλληλεγγύης» όταν γίνεται επίκληση από ένα κράτος, οι δράσεις αντιμετώπισης εστιάζουν στο έδαφος της Ε.Ε. και εμπλέκει ασφαλώς και τα όργανα, θεσμούς και πολιτικές της Ε.Ε. Αξίζει να τονιστεί ότι η επίκλησή της προϋποθέτει ότι το κράτος που πλήττεται από ένα τρομοκρατικό κτύπημα ή μια μεγάλη ανθρωπογενή ή φυσική καταστροφή έχει εξαντλήσει τις εθνικές του δυνατότητες και επ' αυτής της βάσεως επικαλείται την αλληλεγγύη των εταίρων του. Επομένως, η επίκληση της «ρήτρας αλληλεγγύης» ενσωματώνει μια ευαίσθητη πτυχή στην προβολή δυνατοτήτων διαχείρισης κρίσεων ενός κράτους. Ας μην λησμονείται ωστόσο ότι σε περιπτώσεις μεγάλης έκτασης καταστροφής, η Ε.Ε. δεν μπορεί να μείνει αδιάφορη και εμπλέκεται θεσμικά, ενώ ενεργοποιείται μια σχεδόν αυτόματη υποχρέωση των υπολοίπων κρατών-μελών να επιδείξουν την αλληλεγγύη τους. Η Ένωση μπορεί να κινητοποιεί όλα τα διαθέσιμα σε αυτήν μέσα ενώ τα κράτη μέλη οφείλουν να συνεργαστούν στο πλαίσιο του Συμβουλίου για την παροχή αντίστοιχων υπηρεσιών προς το κράτος που έχει ανάγκη. Ως προς

την «ρήτρα αλληλεγγύης», θεωρείται ότι εστιάζει στην υποχρέωση για απάντηση σε πλήγματα εντός του εδάφους της Ε.Ε., ενώ η ρήτρα παροχής συνδρομής μπορεί να τύχει επίκλησης ακόμα και για επιχειρήσεις εκτός ΕΕ για την παροχή συνδρομής σε κράτη-μέλη που έχει δεχθεί επιθετική δράση.

Οι εξελίξεις στον τομέα της Ευρωπαϊκής Ασφάλειας είναι καταιγιστικές τους τελευταίους μήνες τόσο σε θεσμικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διπλωματικής πρακτικής. Μία πιο σαφής εικόνα αναμένεται να διαμορφωθεί τους επόμενους μήνες που θα συμβάλουν επίσης στις τρέχουσες διαβουλεύσεις μεταξύ των εταίρων για τη δημιουργία της Νέας Στρατηγικής Ασφάλειας της Ε.Ε. τον Ιούνιο του 2016.

10. ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Εσωτερική πολιτική σκηνή της Τουρκίας

- Η εκλογική νίκη του Κ.Δ.Α. είναι απότοκος της καλλιέργειας έντασης μετά τα εκλογικά αποτελέσματα της 7^{ης} Ιουνίου 2015.
- Το Κ.Δ.Α. πέτυχε να αγγίξει το 49,9% χάρη κυρίως στους ακροδεξιούς ψηφοφόρους.
- Παρά τον εκφοβισμό που δέχτηκε, το Δ.Κ.Λ. πέτυχε να περάσει το κατώφλι του 10% για δεύτερη φορά, αφαιρώντας την δυνατότητα από το Κ.Δ.Α. να εκλέξει τον απαραίτητο αριθμό βουλευτών που θα του επέτρεπε να προχωρήσει σε συνταγματική αναθεώρηση.
- Η νέα κυβέρνηση Νταβούτογλου, μολονότι απαλλαγμένη από τα ηχηρά ονόματα που αποχώρησαν λόγω του ορίου των τριών θητειών, εμφανίζει στοιχεία συνέχειας με την προηγούμενη. Η επιρροή του Ρ. Τ. Ερντογάν παραμένει σημαντική.
- Η εκλογική επιτυχία του Δ.Κ.Λ. δημιούργησε σημαντική ένταση, η οποία εξελίχθηκε σε κρίση μετά και την απαίτηση «αυτονομίας» στις περιοχές που πλειοψηφεί το κουρδικό στοιχείο.
- Το οικονομικό σχέδιο της νέας κυβέρνησης Νταβούτογλου υιοθέτησε μέτρα που ευνοούν τις παροχές σε νέους, μισθωτούς και συνταξιούχους, καθώς και σε δημοσίους υπαλλήλους, εκτροχιάζοντας τον προϋπολογισμό της χώρας και απογοητεύοντας τους διεθνείς επενδυτές.
- Λόγω της όξυνσης στο Κουρδικό, η πιθανότητα επέκτασης των συγκρούσεων στη δυτική Τουρκία είναι βάσιμη.

Εξωτερική Πολιτική Τουρκίας

- Η προσπάθεια προώθησης των τουρκικών στρατευμάτων κοντά στην Μοσούλη, δίχως την έγκριση της Βαγδάτης, επέδειξε πόσο εύθραυστες είναι

οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράκ.

- Αντιθέτως οι σχέσεις με την Κ.Α.Π. του Βορείου Ιράκ φαίνεται να ευνοούνται από τις περιφερειακές ανακατατάξεις που σχετίζονται με την προώθηση των θέσεων τόσο του Ισλαμικού Κράτους όσο και των Σιϊτών στην περιοχή.
- Το ενδεχόμενο επαναπροσέγγισης με το Ισραήλ καθίσταται στο εξής πιθανό σενάριο· ωστόσο η Άγκυρα συνεχίζει να θέτει όρους που δύσκολα μπορεί να αποδεχθεί το Τελ Αβίβ, το οποίο θα πρέπει, ταυτοχρόνως, να ξεπεράσει τη δυσπιστία του έναντι της Άγκυρας.
- Η απαίτηση της Άγκυρας για να αρθεί ο αποκλεισμός της Γάζας συνιστά ικανή δικαιολογία, προκειμένου να συντελεστεί η επαναπροσέγγιση, με το μικρότερο δυνατό κόστος για τις τουρκο-αραβικές χώρες.
- Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις εισήλθαν σε φάση κρίσης θέτοντας τέλος στην περίοδο συνεργασίας μεταξύ τους. Η Ρωσία πιέζει την Τουρκία πολιτικο-στρατιωτικά σε όλη την περιοχή (Καύκασο,¹¹³ Εύξεινο Πόντο, Αιγαίο, Μεσόγειο, Συρία).
- Η κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους ξύπνησε ανταγωνιστικά αισθήματα σε αμφότερα τα στρατόπεδα, οδηγώντας σε ρωσικές οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Άγκυρας. Το ερώτημα που έχει τεθεί είναι για πόσο καιρό η Ρωσία θα αντέξει να διατηρήσει τις συγκεκριμένες κυρώσεις κατά της Τουρκίας.¹¹⁴
- Παρά τις προσπάθειες υποστήριξης της νομιμότητας της ενέργειάς της, η Άγκυρα συνέχισε κατά το Δεκέμβριο 2015 να παραβιάζει τον εναέριο χώρο της Ελλάδας. Προτείνεται η συστηματική και σταθερή διεθνής ανάδειξη του ζητήματος, ιδιαιτέρως δε της ανακόλουθης και αντιφατικής συμπεριφοράς της γείτονος.

¹¹³ Βλ. για την Αρμενία, <http://www.hurriyetdailynews.com/russia-armenia-unify-air-defense-systems-in-caucasus.aspx?pageID=238&nID=92951&NewsCatID=353>

¹¹⁴ Βλ. <http://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/How-long-can-Russia-maintain-its-sanctions-against-Turkey-435864>

- Η κρίση με τη Ρωσία αναμένεται να δημιουργήσει προβλήματα στις σχέσεις της Τουρκίας και με άλλα κράτη, ιδιαίτερα της Κεντρικής Ασίας.¹¹⁵
- Η Τουρκία αναζητεί στηρίγματα, λόγω της δύσκολης θέσης στην οποία έχει περιέλθει, στο Ριάντ.
- Αναζητεί στηρίγματα και στο Κάιρο, χωρίς, επί του παρόντος να το επιτυγχάνει.
- Επισημαίνεται η ψυχρότητα των σχέσεων Η.Π.Α. και Τουρκίας, καθώς και ότι το Ν.Α.Τ.Ο. λειτούργησε με ψυχραιμία στην κρίση που δημιούργησε η Τουρκία.
- Η Τουρκία εξακολουθεί να ενδιαφέρεται για τα Βαλκάνια και να μην εγκαταλείπει – τουλάχιστον επί του παρόντος – τις νεο-οθωμανικής έμπνευσης φιλοδοξίες της για την εν λόγω περιοχή.
- Η επίσκεψη του Έλληνα Πρωθυπουργού στην Τουρκία, αμέσως μετά τις εκλογές στην Τουρκία, στόχευε στην συνεννόηση επί μίας σειράς θεμάτων, με σημαντικότερο το προσφυγικό και μεταναστευτικό.
- Η προσπάθεια του Αλέξη Τσίπρα να πείσει την Άγκυρα για την ανάγκη απαλλαγής από το καθεστώς εγγυήτριας δύναμης της Κύπρου και την αποσύνδεση των συνομιλιών από αυτές συνάντησε την τουρκική αδιαλλαξία.
- Η κίνηση της Άγκυρας να κλείσει τις στρόφιγγες υδροδότησης των κατεχόμενων, μέσω του αγωγού νερού που εγκαινιάστηκε μικρό διάστημα πριν, λόγω διαφωνίας με την τουρκοκυπριακή ηγεσία, επιβεβαιώνει τις προθέσεις της για την άσκηση μεγαλύτερου ελέγχου στο παράνομο αυτό μόρφωμα.
- Η Ευρω-τουρκική Σύνοδος Κορυφής, η οποία στόχευε την εξεύρεση μιας πολιτικής λύσης από κοινού με την Τουρκία στο προσφυγικό και την τρομοκρατία, παρείχε σημαντική οικονομική και πολιτική στήριξη στην Άγκυρα, καθώς και υποσχέσεις για επιτάχυνση των ενταξιακών διαδικασιών,

¹¹⁵http://www.todayszaman.com/diplomacy_damaged-turkish-russian-relations-may-negatively-affect-ankaras-ties-beyond-moscow_406659.html, http://www.todayszaman.com/latest-news_kyrgyz-leader-says-turkey-should-apologize-for-downing-russian-jet_407806.html.

της άρσης θεώρησης εισόδου για Τούρκους πολίτες που θέλουν να εισέλθουν στην ζώνη Σέγγκεν, κ.λπ.

- Η υλοποίηση των δεσμεύσεων της Ε.Ε. απέναντι στην Τουρκία, εξαρτάται από την τήρηση των συμφωνηθέντων εκ μέρους της Άγκυρας. Εκτιμάται ότι δεν θα συμμορφωθεί με τις δεσμεύσεις τις οποίες έχει αναλάβει, τόσο ως προς την αστυνόμευση των προσφυγικών ροών και των διακινητών όσο και ως προς την επανεισοδική οικονομικών μεταναστών.

Γενικότερα

- Λόγω των αλλαγών στα ενεργειακά και ιδιαίτερα λόγω των κινήσεων των Η.Π.Α., η Ρωσία θα συνεχίζει να δυσκολεύεται, η θέση της Σαουδικής Αραβίας θα υποχωρήσει και η ανάπτυξη της Κίνας θα επιβραδυνθεί. Το Ιράν θα δυσκολευτεί να ξαναπάρει τη θέση του στις διεθνείς αγορές.
- Η σχετική υποχώρηση της θέσης του Ριάντ και η προσπάθεια επανάκαμψης της Τεχεράνης στη διεθνή ενεργειακή αγορά θα επιβαρύνουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, ιδιαίτερα στη Συρία.
- Η ανακάλυψη τεράστιου κοιτάσματος φυσικού αερίου αναβαθμίζει την Αίγυπτο στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο.
- Η Αίγυπτος (όπως και η Ελλάδα) θα είναι κρίσιμη πολιτικά και στρατηγικά στην αντιμετώπιση των οπαδών του Ι.Κ. στη Λιβύη.
- Αναμένεται κλιμάκωση των κυβερνοεπιθέσεων και συνιστάται η λήψη των σχετικών μέτρων.
- Αναμένονται εξελίξεις στον χώρο της ευρωπαϊκής αμυντικής συνεργασίας, μετά την επίκληση της «ρήτρας αμοιβαίας συνδρομής» από τη Γαλλία. Η εν λόγω ρήτρα είναι διαφορετική από τη «ρήτρα αλληλεγγύης» σε περίπτωση τρομοκρατικής επίθεσης.
- Προτείνεται να δοθεί η απαραίτητη προσοχή στην ερμηνεία του όρου “armed aggression” της Συνθήκης Λισαβόνας, σε αντιδιαστολή με εκείνη του “armed attack” της Συνθήκης Ν.Α.Τ.Ο.

* * * * *